

RESULTATEN ONLINE RAADPLEGING

€

#NietMijnSchuld
Juni 2020

Resultaten raadpleging #NietMijnSchuld

Herziene uitgave, juli 2020

Dit is een uitgave van FNV Young & United en de Landelijke Studentenvakbond in het kader van de campagne #NietMijnSchuld. Voor vragen en/of feedback kunt u contact opnemen via youngandunited@fnv.nl.

#NietMijnSchuld is een initiatief van FNV Young & United en de Landelijke Studentenvakbond (LSVb), opgestart in november 2019 naar aanleiding van aanhoudende verontrustende geluiden van studenten over de gevolgen van het leenstelsel. In samenwerking met zes lokale studentenbonden in Amsterdam, Utrecht, Nijmegen, Wageningen en Groningen is een petitie opgezet met drie eisen: een (universele) basisbeurs, compensatie voor de tussengeneratie en financiering van buiten de onderwijsbegroting, zodat de kwaliteit van het hoger onderwijs niet nog verder onder druk komt te staan. Standpunt van de bonden is altijd geweest dat studenten zouden moeten meebepalen hoe deze eisen verder zouden moeten worden ingevuld. Daarom hebben wij vanuit deze campagne een online raadpleging georganiseerd, waarin studenten konden aangeven aan welke randvoorwaarden een nieuw studiefinancieringssysteem moet voldoen. In dit rapport zijn de resultaten van deze raadpleging samengevat.

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	6
Introductie	9
Kaders vanuit het kabinet	9
Leeswijzer	10
Over onderwijs	11
Doelstellingen	11
Arbeidsmarkt en internationale concurrentiepositie	11
Emancipatoire werking	11
Toegankelijkheid	11
Onderwijs als nivelleringsmechanisme	12
Herverdelingseffecten	12
Kwaliteit	13
Bezuinigingen	13
Verschoolsing	15
Onderwijsdiversiteit	15
Gevolgen van het leenstelsel	16
Schulden	16
Maatschappelijke impact van studieschulden	16
Gevolgen voor individuele studenten	17
Welzijn	19
Prestatiedruk en studie/werkbelasting	19
Nominaal afstuderen	20
Zelfstandigheid	20
Op kamers	21
Studiekeuze	21
Toekomst	21
Middenklasse	22
Het belang van 'een cv'	22
Hypotheek op je toekomst: gevoel	23
Hypotheek op de woningmarkt	23
Online raadpleging	25
Achtergrond en methodologie	26
Gehanteerde definities	27
Studietax	27

Leenstelsel	27
Basisbeurs (oude systeem)	27
Schuldenvrije basisbeurs.....	27
Resultaten.....	28
Deelnemers	28
Stellingen.....	28
Stemvragen.....	32
Doel studiefinanciering.....	33
Aanvullende regelingen	35
Implicaties voor de verschillende studiefinancieringssystemen.....	35
Lessen uit het buitenland	36
Kostenplaatje	38
Algemeen	38
Alternatieve studiefinancieringsstelsels.....	38
'Oude' basisbeurs	38
Kostendekkende basisbeurs	39
Studietax	40
Compensatie	40
Oproep aan de politiek	43
Woord van dank	44
Disclaimer	44
Bronnen.....	45
Bijlage 1: Stellingen	52
Bijlage 2: Eindvragen	58
Bijlage 3: Hoe belangrijk vind je vragen	59
Bijlage 4: Basisgegevens.....	60

Voorwoord

Voor u ligt een enigszins herziene uitgave van het rapport over de online raadpleging van #NietMijnSchuld. De resultaten zijn hetzelfde gebleven, maar we geven u graag een aantal aanvullende overwegingen mee.

Het rapport is met hoge snelheid in elkaar gezet en bood weinig tijd voor reflectie. De resultaten kwamen binnen op maandag 21 juni, en zijn toen in allerijl verwerkt om op vrijdag 26 juni aan u gepresenteerd te kunnen worden. Daarom delen we reflecties en aanvullende conclusies die we mede op basis van reacties uit de achterban hebben geformuleerd graag mee u. De hoofdlijnen waren helder en onomstotelijk: uit de raadpleging blijkt dat de overgrote meerderheid van de studenten schuld onacceptabel vindt, maar geen andere optie ziet dan toch te gaan studeren. De prijs die individuele studenten daarvoor betalen verschilt: (erg) veel uren bijwerken, naar het ouderlijk huis heen en weer blijven pendelen, een hoge studieschuld, verhoogde afhankelijkheid van de ouders. Het luie 'rijkeluisleventje' dat vaak in de beeldvorming meespeelt is voor het gros van de studenten niet aan de orde.

Leenstelsel legt te grote last bij studenten

Ook in de uitgebreidere statistische analyses die in het rapport zijn opgenomen komt dit beeld naar voren¹. Gecorrigeerd voor opleidingsniveau (HBO/WO gewogen) en op basis van de 'stemming' in plaats van de eerste antwoorden op de stellingen in de raadpleging, blijft de meerderheid van de studenten voorstander van een omgekeerde verhouding tussen student en maatschappij. Waar studenten (en eventueel hun ouders) nu het leeuwendeel van hun studiekosten voor hun rekening moeten nemen, vindt men dat het andersom zou moeten. Studenten vinden het acceptabel, zelfs wenselijk, om zelf bij te dragen aan de kosten van hun studie en levensonderhoud. Maar: als je hard werkt, moet je schuldenvrij kunnen rondkomen. Ook als je op kamers woont. Duidelijk is dat het voor studenten op zijn minst belastend is, en bovendien als oneerlijk ervaren wordt. En dat is een toevoeging die enige aandacht verdient.

Jonge generatie stond al op achterstand

In de gesprekken die we na de raadpleging met veel van de deelnemers gevoerd hebben, komt dit beeld steeds scherper naar voren. Jongeren krijgen te maken met grote uitdagingen. Het is de eerste generatie die het bewezen minder krijgt dan hun ouders en er zullen antwoorden gevonden moeten worden op grote maatschappelijke problemen zoals deze (en mogelijk volgende) corona/gezondheids crises, klimaatverandering en vergrijzing. Veel jongeren hadden al vóór de coronacrisis weinig verwachtingen van de toekomst: studenten gaan er niet meer vanuit dat ze ooit nog een vaste baan of pensioen zullen krijgen, en door de schuld als gevolg van het leenstelsel in combinatie met de oververhitte huizenmarkt raakt ook een eigen woning uit zicht. Met al deze uitdagingen in het vooruitzicht is een goede start *het minste dat we als maatschappij zouden kunnen doen*. Dat betekent: met een goede opleiding en – als je hard werkt – de kans om zonder schulden de arbeidsmarkt op te gaan.

Op naar een schuldenvrije basisbeurs

De kern van het standpunt van studenten is op basis van de raadpleging vertaald naar een voorstel voor een schuldenvrije basisbeurs. Dat wil zeggen: als je als student naast je fulltime studie 12 uur per week werkt (en daarmee gemiddeld 52 uur per week werkt of studeert, en 450 euro per maand zelf inlegt), zou de maatschappij ervoor moeten zorgen dat de verdere kosten van studie- en levensonderhoud gedekt zijn. In dit voorstel is daarom – op basis van de totale geraamde uitgaven van

¹ De resultaten van deze aanvullende analyses stonden al wel in de eerste versie van het rapport, maar zijn minder prominent benoemd in de introductie en verdere beschrijving.

een gemiddelde student – uitgegaan van een basisbeurs van ongeveer 750 euro per maand voor uitwonende studenten en 300 euro per maand voor thuiswonende studenten. Daarnaast vragen we om compensatie voor de huidige leenstelselgeneratie. Hoewel zij ‘wisten’ dat ze schulden aan zouden moeten gaan, viel er weinig te kiezen. Want wat zijn je opties als je van de middelbare school komt? De studieschuld is een onterecht één-op-één gevolg van de keuze om te gaan studeren, terwijl er voor die keuze geen alternatief was. Als het systeem wordt aangepast is compensatie niets minder dan noodzakelijk om te voorkomen dat er een pechgeneratie van studenten met onevenredig hoge schulden ontstaat.

Schuldenvrij studeren kan op verschillende manieren mogelijk gemaakt worden. Zo kan ook gekeken worden naar kostenverlagende maatregelen die de uitgaven van studenten omlaag brengen: het goedkoper maken van kamers, het verlagen van het collegegeld en/of het verhogen van het minimumloon zodat studenten een groter aandeel van hun studie kunnen bekostigen met de door hen gewerkte uren. Zo zou een stijging van het minimumloon naar 14 euro per uur (mits geldend vanaf 18 jaar) al een besparing van zo’n miljard euro kunnen opleveren ten opzichte van de huidig geraamde extra kosten.

Financiering van schuldenvrij studeren

Ook het aspect van financiering is open voor nadere uitwerking. Voor LSVb, FNV Young & United en de bij #NietMijnSchuld betrokken studenten staat vast dat de bekostiging van het studiefinancieringssysteem niet ten koste mag gaan van de onderwijsbegroting. Er is immers de afgelopen jaren al meer dan 25% per student bespaard op de uitgaven in het hoger onderwijs, en juist de kwaliteit van onderwijs is één van de belangrijkste factoren om jongeren goed toegerust aan hun werkzame leven te laten beginnen.

Desondanks bestaan ook in deze setting vele mogelijkheden om het benodigde bedrag bij elkaar te krijgen. Zo kan – in lijn met het idee dat een hoger opleidingsniveau veelal leidt tot een hoger inkomen in het latere werkende leven – gedacht worden aan een extra belastingtarief op de hoogste inkomens. Daarmee betalen zowel rijke ouders als de studenten zelf (op termijn) mee aan de opleidingskosten. In feite gebeurt dit ook in het leenstelsel, alleen wordt de rekening voor deze opleidingskosten exclusief neergelegd bij de jongere generatie. Het is onduidelijk waarom juist deze generatie – die het al minder krijgt dan de ouders en bovendien meer studeert – deze kosten zélf zou moeten gaan bekostigen. Tot slot kan gedacht worden aan een verhoogde bijdrage vanuit het bedrijfsleven. Bedrijven profiteren immers volop van een hoogopgeleide beroepsbevolking, en dragen relatief weinig bij. Ook hierin zou een – verder claimvrije – bijdrage gevraagd mogen worden.

Al met al zijn er vele mogelijkheden om schuldenvrij studeren mogelijk te maken. FNV Young & United en LSVb pleiten er dan ook voor om alle generaties jongeren – van MBO tot WO – de kans te geven zich zo goed mogelijk te ontwikkelen. Gegeven alle uitdagingen waar deze generatie voor komt te staan, zijn een solide opleiding en een schuldenvrije toekomst wel het minste dat de maatschappij kan bieden. Er zijn heel veel verschillende alternatieven denkbaar om dit mogelijk te maken; daarover gaan we graag in gesprek.

Utrecht, juli 2020

Bas van Weegberg
Voorzitter FNV Young & United

Lyle Muns
Voorzitter Landelijke Studentenvakbond 2020-2021

Samenvatting

Allereerst geeft de raadpleging een indruk van hoe studenten hun studie momenteel ervaren: een lange werkweek, een onwenselijke tegenstelling tussen een hoge schuld en op kamers, stress en forse leendruk. Waar critici van studiefinanciering veelal stellen dat studenten hun studie met hun toekomstige baan prima kunnen terugbetalen, wordt dit niet zo ervaren. Men is bereid hard te werken, maar vindt dat bij dergelijke inzet een schuld onacceptabel is. Slechts 7% van de respondenten vindt dat de student relatief méér zou moeten inleggen dan de maatschappij. Gevraagd naar de verdeling van verantwoordelijkheid voor studiekosten tussen individu en maatschappij geeft een consistente meerderheid dan ook aan daar een balans in te willen zoeken: de student kan redelijkerwijs ongeveer een derde bijdragen, de rest zou moeten worden bijgelegd door de maatschappij. Daarbij geeft een groot deel van de studenten aan dat bedrijven een grotere bijdrage zouden moeten leveren.

De mate van onderwijskwaliteit die geleverd kan worden blijft voor veel studenten een punt van zorg. In de hele dataset is de meest eenduidige score op de verhoging van de kwaliteit van het onderwijs: bijna 90% van alle respondenten geeft het belang van onderwijskwaliteit een 8 of hoger op een schaal van 1-10 en zo'n 85% van de respondenten geeft aan dat er meer investeringen nodig zijn in het hoger onderwijs, ook als dit de maatschappij meer kost. Daarnaast scoren studenten hoog op de 'zachtere' aspecten van onderwijskwaliteit: ruimte voor ontplooiing en nevenactiviteiten wordt gemiddeld als belangrijk aangemerkt. Wat betreft de verschillen tussen groepen kan worden opgemerkt dat leners, niet-leners en niet-studenten in hoge mate gelijkwaardig scoren op de verschillende onderdelen.

Consequenties

Dat het huidige leenstelsel als problematisch wordt ervaren, is bekend. Het beeld dat deze raadpleging oproept, is dat er een grote behoefte is aan een betere balans tussen de verantwoordelijkheid van student en maatschappij. Waar de verdeling tussen ouders, studenten en maatschappij onder de basisbeurs gelijke delen betrof, komen alle kosten nu voor rekening van de student en eventueel zijn/haar ouders. Bij een studietax model is een aantal kernproblemen rondom de gevolgen van individuele studieschuld opgelost, maar blijft de onderliggende verantwoordelijkheid – volledig bij het individu – overeind. Als zodanig is de aanbeveling om vooral te kijken naar een model waarin student en maatschappij gezamenlijk bijdragen aan de opleiding, en waarin schulden voor de individuele student kunnen worden vermeden.

Kostenplaatje

Met een schuldenvrije basisbeurs wordt er vanuit gegaan dat alle studenten recht hebben op een beurs die hen – met een eigen bijdrage van 450 euro per maand, opgebracht met gemiddeld 12 uur per week werken – in staat zou moeten stellen schuldenvrij af te studeren. Een eerste doorrekening van de mogelijke kosten voor de invoering van een dergelijk systeem bedragen ongeveer 3,8 miljard euro extra per jaar ten opzichte van het huidige budget.

Er klinkt daarnaast een luide roep om compensatie voor de generatie die als gevolg van het leenstelsel met een veel hogere schuld dan hun andere generatiegenoten achter dreigt te blijven. Hierbij is uitgegaan van compensatie op basis van het oude systeem. De geraamde kosten hiervan zijn momenteel 3,5 miljard eenmalig, en ongeveer een miljard per jaar extra voor ieder jaar dat de wijziging langer wordt uitgesteld.

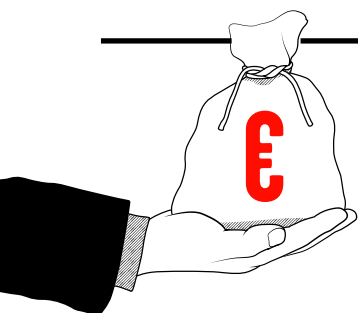
Oproep

Zeker met het oog op de huidige coronacrisis en de daaruit verwachte economische recessie is de roep om een systeemverandering groot: er is behoefte aan perspectief voor de nieuwe generatie en solidariteit vanuit verschillende lagen van de maatschappij. Daarbij geldt dat er veel aandacht is voor onderliggende waarden als toegankelijkheid, hard werken en gezamenlijkheid. Een veelgehoord geluid is dat jongeren het gevoel hebben netto vooral te moeten inleveren, maar zelf niet te kunnen rekenen

op de solidariteit van andere groepen. Om hieraan tegemoet te komen kan gedacht worden aan breed pakket met een forse investering in jongeren – over de gehele linie, voor MBO tot WO, en zowel op onderwijs als op bredere thema's als arbeids- en woningmarkt – om hen in staat te stellen met vertrouwen de schouders onder de grote opgaven van de toekomst te zetten. Het huidige onderzoek geeft hierin vast een eerste indicatie van de kosten waar u rekening mee kunt houden voor het hoger onderwijs, maar bovenal is ons pleidooi om in deze moeilijke tijden oog te houden voor de zorgen en behoeften van de generatie die op termijn de grootste lasten van deze crisis zal moeten dragen.

In beeld: leenstelsel vs basisbeurs

	Leenstelsel	Basisbeurs
	Student Ouders	Student (1/3) Ouders (1/3) Maatschappij (1/3)
 Basisbeurs	€ 0,00	€ 300 € 108 uitwonend thuiswonend
 Aanvullende beurs	€ 403,- maximaal, naar rato inkomen ouders	€ 288 € 265 uitwonend thuiswonend
 Openbaar vervoer	Week of weekend	Week of weekend
 Aflossingstermijn	30+5 jaar (max 5 jaar 'betaalpauze')	15 jaar
 Aflossingspercentage	4% na heffingsvrije voet	12% na heffingsvrije voet
 Na maximale termijn	Kwijtschelding	Kwijtschelding

In totaal krijgt 35% van de hbo-studenten en 23% van de wo-studenten een aanvullende beurs.

35 of 15 jaar afbetalen

De basisbeurs en de afbetaalperiode van 12 jaar zijn niet aan elkaar verbonden. Je kunt ook kiezen voor een basisbeurs en 35 jaar af laten betalen, of een leenstelsel en een termijn van 12 jaar.

Introductie

Het al dan niet beschikbaar stellen van studiefinanciering is een maatschappelijk debat met belangrijke sociale gevolgen voor studenten. Zij hebben tot op heden geen grootschalige inspraak gehad in het systeem van studiefinanciering. Besluiten werden genomen, hooguit na het aanhoren van het protest van studentenbonden en –organisaties. In het herzien van het systeem is het dan ook van belang om allereerst de kaders van de studiefinanciering te bezien.

Kaders vanuit het kabinet

In 2015 werd het leenstelsel ingevoerd om het hoger onderwijs beter houdbaar [goedkoper], doelmatiger [efficiënter] en rechtvaardiger [zonder ‘ongewenste herverdelingseffecten’] te maken. Ten tweede beoogde de regering met het nieuwe studiefinancieringsstelsel de toegankelijkheid van het onderwijs op peil te houden, ook voor die groepen in de samenleving waarvan de toegang tot het hoger onderwijs niet vanzelfsprekend is.

Allereerst zou een nieuw stelsel ‘beter houdbaar’, of in de praktijk, goedkoper, moeten zijn. Hiermee wordt over het algemeen verwezen naar de toename in studentenaantallen: de laatste jaren, en naar verwachting ook de komende jaren, zal het aantal studenten in het hoger onderwijs blijven toenemen. Deels is dit een gevolg van de harmonisering van Europese wet- en regelgeving, waardoor alle vormen van Nederlandse studiefinanciering per definitie ook beschikbaar zijn voor andere EER-studenten die op basis van een baan van minimaal 56 uur per maand aanspraak maken op hun recht op vrij verkeer van personen, goederen en diensten. Maar meer dan dit bepaalt het de vraag hoe we tegenover de waarde van onderwijs staan. Als we daadwerkelijk willen dat Nederland een hoogopgeleide beroepsbevolking heeft, die zich onderscheidt op het gebied van kwaliteit in plaats van prijs, wat moet de rol van onderwijs dan zijn? En wat is belangrijker: in een zo kort mogelijk tijdsbestek een diploma halen, of studenten de kans geven zich te ontplooien? Zijn de herverdelingseffecten wel zo groot als gedacht wordt, en belemmert het huidige systeem geen positieve herverdelingseffecten? Is goed onderwijs in het belang voor het individu of de maatschappij? En wie is daarbij verantwoordelijk voor de bekostiging?

Het huidige onderwijsbeleid beperkt het denken tot oplossingen binnen de bestaande kaders. Wij dagen u uit om eerst met ons mee te denken over de achterliggende maatschappelijke doelstellingen, visie op onderwijskwaliteit en lange termijn investeringsscenario’s alvorens de begrotingskaders te stellen.

Ingaand op deze onderliggende doelstellingen is voorafgaand aan deze raadpleging een grondige studie uitgevoerd naar de maatschappelijke dilemma’s die aan het financieren van studenten ten grondslag liggen. Met behulp van de zoektermen ‘leenstelsel’ en ‘studenten’ is een systematische media analyse gemaakt van alle beschikbare journalistieke artikelen uit de periode tussen september 2019 en juni 2020. Vanaf begin september is er een politieke meerderheid voor een andere studiefinanciering, mede doordat de PvdA zich heeft gedistantieerd van het huidige stelsel. Na dit besluit ontstond veel discussie over de voornaamste thema’s binnen dit debat: het studentenwelzijn, de onzekere financiële en werkende toekomst van studenten, de steeds groter wordende schuldenlast en de beloofde investeringen in de kwaliteit van het hoger onderwijs. Door de grote verscheidenheid aan bronnen - van kranten tot nieuwssites voor studenten – kan er een goed inzicht gegeven worden in de scope aan dilemma’s en argumenten die door zowel voor- als tegenstanders van het leenstelsel gebruikt worden. Dit onderzoek bestond uiteindelijk uit 210 nieuwsartikelen, opiniestukken, reportages, analyses en interviews.

De uiteindelijke thema’s en de stellingen die zijn meegenomen in deze raadpleging zijn getoetst op basis van gesprekken met wetenschappelijke experts uit verschillende vakgebieden. Daarnaast hebben we de thema’s voorgelegd aan een klankbordgroep van studenten uit de achterban van de LSVb en de

FNV Young & United. Ook is literatuuronderzoek uitgevoerd. De raadpleging zelf is uitgevoerd met de kennis en expertise van KiesKompas. Zij hebben ons voorzien van het platform, kennis over het gebalanceerd formuleren van de stellingen en het analyseren van de resultaten.

Leeswijzer

In dit rapport wordt eerst gereflecteerd op de maatschappelijke rol van hoger onderwijs als bron van emancipatie, (on)gewenste herverdelingsmechanismen en de kwaliteit van onderwijs. Vervolgens wordt ingegaan op de dilemma's waarop het maatschappelijke debat over studiefinanciering zich concentreert: de (on)wenselijkheid van schuld voor maatschappij en individu, de gevolgen voor welzijn, zelfstandigheid en toekomstperspectief van studenten.

De theoretische onderbouwing wordt gevolgd door de presentatie van de resultaten van de raadpleging, een overzicht van conclusies voor verschillende soorten van studiefinancieringsystemen, het kostenplaatje behorend bij elk van deze opties en tot slot onze oproep aan politieke partijen in het voorbereiden van hun begrotingen dit jaar.

Veel leesplezier!

Over onderwijs

Doelstellingen

De mate waarin de maatschappij al dan niet zou moeten bijdragen aan hoger onderwijs wordt (in theorie) grotendeels bepaald door de maatschappelijke doelstellingen ten aanzien van het gewenste opleidingsniveau.

Arbeidsmarkt en internationale concurrentiepositie

In lijn met wereldwijde trends hebben recente kabinetten de ambitie uitgesproken om in de top 5 van meest hoogopgeleide landen te komen.² Die ambitie is niet onlogisch: een hoogopgeleide bevolking heeft een positief effect op de economie. Het verbetert het vestigingsklimaat voor kennisintensieve bedrijven, en versterkt als zodanig de internationale concurrentiepositie.³ Nederland staat – mede dankzij de hoogopgeleide beroepsbevolking – in de top 4 meest concurrerende economieën wereldwijd, achter Hongkong, de VS en Singapore. In een wereldmarkt waar steeds meer landen in een *race to the bottom* terechtkomen, kan kwaliteit een belangrijke onderscheidende factor vormen in de concurrentiestrijd.⁴

Emancipatoire werking

Het belang van een hoogopgeleide bevolking is niet alleen economisch. Vrije toegang tot hoger onderwijs is vanwege haar emancipatoire werking een zwaarbevochten recht, en van groot belang in het bewerkstelligen van eerlijke toekomst- en ontwikkelingskansen. Het aantal hoogopgeleiden in Nederland is de afgelopen tien jaar met ruim 20% gestegen.⁵ Opvallend daarin is het feit dat deze stijging vooral plaatsvond onder vrouwen: had zo'n 30% van de vrouwen een diploma in het hoger onderwijs in 2008, lag dat percentage tien jaar later op ruim 35%. Het aantal vrouwen met een hbo- of wo-diploma is daarmee nu ongeveer even groot als dat van mannen.⁶

Toegankelijkheid

Daarnaast is toegankelijkheid voor kwetsbare groepen een bepalende factor in het politieke debat. Ook in het leenstelsel is daarom een voorziening getroffen om studenten uit lagere inkomensgroepen financieel te ondersteunen, zodat zij hun studie kunnen volgen. Onlangs concludeerde het CPB (tot verbazing van menigeen⁷) dat het onderwijs niet minder toegankelijk geworden zou zijn, omdat de instroom in het hoger onderwijs niet gedaald is. De mate waarin havo- en vwo-scholieren zich door schuld laten tegenhouden om te gaan studeren, is inderdaad beperkt: de prijselasticiteit van onderwijs is bijzonder laag. Zoals een student zich op Twitter beklagde: welke baankansen heb je met je middelbareschooldiploma zonder vervolgopleiding? Daarnaast hield de CPB-studie geen rekening met de doorstroom van mbo naar hbo, wat ongeveer een derde van de totale instroom van het hbo bepaalt en nog altijd dalend is: volgens onderzoek van ResearchNed bedraagt de afname van de instroom van mbo naar hbo sinds de invoering van het leenstelsel zo'n 10%.^{8,9}

² Kamerbrief Bussemaker 2013, via <https://zoek.officiëlebevestigingen.nl/kst-24724-117.html>, p. 2.

³ <https://www.oecd.org/pisa/44417824.pdf>, p. 9.

⁴ <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83686NED/table?fromstatweb>

⁵ <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/onderwijs-algemeen/hogst-behaald-opleidingsniveau>

⁶ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/10/evenveel-vrouwen-als-mannen-met-hbo-of-wo-diploma>

⁷ E.g. NRC, 12 mei 2020, "CPB Onderzoek roept vragen op"; Parool, 12 mei 2020, "Is het leenstelsel wél een obstakel voor mbo'ers die willen doorstuderen?"

⁸ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/04/minder-mbo-ers-naar-hbo-in-afgelopen-decennium>

⁹ Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. &. (2019),p5.

Onderwijs als nivelleringsmechanisme

Een hbo- of wo-diploma leidt veelal tot een hoger salaris in het latere werkende leven¹⁰. Daarom werd ten tijde van de invoering van het leenstelsel over de basisbeurs gesproken van een 'ongewenst herverdelingsmechanisme': de bakker zou niet hoeven meebetalen aan de studie van zoon van de advocaat, omdat de advocaat het later toch wel terug zou verdienen en hoogopgeleide ouders gemakkelijk zouden kunnen bijdragen.¹¹ Een opleiding moest worden gezien als een 'investering in jezelf' die zich later terug zou verdienen. De kernvraag hierbij is in hoeverre een opleiding een breder maatschappelijk belang dient, en deel uitmaakt van onze sociale infrastructuur. Een econoom verdient later waarschijnlijk meer, maar hij kan zijn taken niet uitvoeren zonder het werk van een bakker. Tegelijkertijd kan een bakker niet zonder een econoom, vanwege de rol die deze uitoefent in de maatschappij, maar ook vanwege het positieve effect dat een hoogopgeleide beroepsbevolking heeft op de algemene koopkracht.

De individualisering van de kosten van onderwijs past in het bredere plaatje van de transitie van de vroegere verzorgingsstaat, waarin maatschappelijke kosten grotendeels gecollectiviseerd waren, naar een zogenaamde transactiestaat, waarin kosten en risico's worden verplaatst naar het individu.¹² Het 'gebruiker betaalt'-principe lijkt op het eerste gezicht wellicht eerlijker, maar werkt verdere individualisering en consumentisme in de hand: 'ik heb hiervoor betaald, dus ik wil er ook iets voor terug zien'. Daarnaast toont onderzoek aan dat een solide welvaartsstaat hand in hand gaat met een verhoogde maatschappelijke bereidheid om mee te betalen aan collectieve voorzieningen. Dit wordt ook wel de herverdelingsparadox genoemd. Wanneer een overheid - ondanks de hoge investeringskosten - sociale voorzieningen voor de hele maatschappij beschikbaar stelt, heeft dat een groter herverdelingseffect dan wanneer alleen de lagere inkomensgroepen over de voorzieningen kunnen beschikken.¹³

Herverdelingseffecten

In termen van studiefinanciering zou dit betekenen dat de 'ongewenste herverdelingseffecten' van de basisbeurs zich terug zouden betalen in een hogere maatschappelijke bereidheid van hoogopgeleiden om in de toekomst bij te dragen aan bredere sociale voorzieningen. De spreekwoordelijke bakker is dan uiteindelijk beter uit als hij meebetaalt aan de studiebeurs van de advocaat. In een interessant artikel, gebaseerd op Amerikaans onderzoek, stelt een journalist eveneens dat studenten van wie de studieschuld is kwijtgescholden mogelijk meer gaan verdienen en consumeren. Ze maakten bovendien minder snel andere schulden. Ook verdient de maatschappij dan waarschijnlijk meer aan de oud-student, omdat hij meer belasting kan afdragen¹⁴.

Daarmee is overigens niet gezegd dat investeringen in studiekosten en levensonderhoud exclusief voor studenten in het hoger onderwijs moeten worden bewerkstelligd. De bakker heeft - gezien zijn maatschappelijke bijdrage - net zo goed recht op studiefinanciering. Eén van de positieve besluiten die samenviel met het leenstelsel was de invoering van een (zeer krappe) beurs voor het mbo. Deze is echter nog lang niet toereikend, en leidt, zeker onder uitwonende mbo-studenten, ook tot studieschulden. Het zou de moeite waard zijn om het gehele studiefinancieringsstelsel als geheel te

¹⁰<https://opendata.cbs.nl/statline/%23/CBS/nl/dataset/83686NED/table?fromstatweb&sa=D&ust=1592824682538000&usg=AFQjCNFcZi1q-hC1-JRWaGpNzoAifBvzTg>

¹¹<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/rijke-ouders-lappen-misgelopen-stufi-toch-wel~b0848868/>

¹² <https://www.digibron.nl/viewer/collectie/Digibron/id/59f8fd9ab480b582a2a05a18dfc0ffb7>

¹³ The Case for Welfare State Universalism, or the Lasting Relevance of the Paradox of Redistribution, p. 4.

¹⁴ <https://fd.nl/futures/1316930/geld-verdienen-door-het-weg-te-geven;>
<https://www.nber.org/digest/jul19/w25810.shtml>; <https://voxeu.org/article/effects-debt-relief-student-loan-market>

beschouwen, en daarbij de steun en mogelijkheden voor alle jongeren om zich op hun fulltime opleiding te concentreren als coherent pakket van investeringen in de toekomst te bezien.

Kwaliteit

De gevoelde noodzaak tot verhoging van de kwaliteit van onderwijs was een belangrijke overweging én belofte achter de invoering van het leenstelsel. Deze ‘investering’ ging gepaard met forse bezuinigingen, waardoor er maar weinig geld overbleef voor daadwerkelijke verbeteringen van het hoger onderwijs. Daarnaast moet worden bekeken in welke mate onderwijskwaliteit zich beperkt tot de colleges en begeleiding binnen de muren van universiteiten en hogescholen. In hoeverre zijn de persoonlijke ontwikkeling van de student, de ruimte voor zelfstandigheid en verdieping bepalend voor de toekomstige kwaliteiten van afgestudeerden? En daaraan verbonden, in hoeverre zou deze verantwoordelijkheid bij individu of maatschappij moeten liggen?

Bezuinigingen

De afgelopen decennia is stelselmatig bezuinigd op het hoger onderwijs, en in feite is het leenstelsel daarop geen uitzondering. Daar waar studentenaantallen zijn blijven groeien, neemt de overheidsbijdrage per student al jaren af, met als gevolg dat docenten steeds grotere groepen in steeds minder tijd moeten bedienen¹⁵.

“Het is onmogelijk om de toch al kunstmatige concurrentie op inschrijvingen voort te zetten terwijl bezuinigingsscenario’s al circuleren. We [concurreren elkaar als] universitair medewerkers [...] kapot...”¹⁶

Het leenstelsel werd aangenomen zodat er investeringen olopend tot 1 miljard in beter hoger onderwijs gerealiseerd konden worden. Geld dat eerst naar een studiebeurs ging, zou worden geïnvesteerd in het onderwijs. Dat is echter niet gebleken. In de eerste begrotingen na de invoering van het leenstelsel zijn er vrijwel geen investeringen in het hoger onderwijs te vinden. De overheid krijgt pas deze inkomsten als een student zijn diploma haalt, aangezien er steeds meer studenten bijkomen, zou die zilvervloot over een aantal jaar binnen moeten komen. Of toch niet? NOS op 3¹⁷ rekende uit dat in 2026 de opbrengst van het leenstelsel uit zou komen op 915 miljoen euro. Echter is dat niet het bedrag dat uiteindelijk in hoger onderwijs kan worden geïnvesteerd. Zo worden daar nog een aantal regelingen vanaf gesnoept. Denk hierbij aan de ruimere regeling wanneer studenten pas hun lening hoeven terug te betalen (loon op minimumniveau verdienen in plaats van op bijstandsniveau), studenten met een handicap of arme ouders die meer moeten kunnen bijlenen, tekorten die moeten worden weggewerkt en vouchers voor de bekostiging van een tweede studie. Dan blijft er nog maar maximaal 700 miljoen euro over die zou kunnen worden geïnvesteerd. In eerste instantie is er 200 miljoen euro vrijgekomen. De algemene bezuinigingen op de onderwijsbegroting zijn daarin nog niet doorgevoerd.

In de periode 2015-2017 werden er voorinvesteringen gedaan van 860 miljoen euro die ter verbetering van de kwaliteit van onderwijs zou zijn. Die investeringen heeft de Algemene Rekenkamer getoetst. Hier bleek uit dat dit geld vooral ging naar investeringen die toch al gepland waren. Slechts ⅓ (280 miljoen euro) van dat geld ging naar de kwaliteit van het hoger onderwijs¹⁸.

¹⁵ <https://www.vsnu.nl/dalende-rijksbijdrage.html>

¹⁶ <https://www.scienceguide.nl/2020/05/zonder-plan-geen-serieus-universitair-onderwijs-in-september/>

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=yl8vvGZY1fY>

¹⁸ <https://www.rekenkamer.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs-en-onderzoek/documenten/rapporten/2018/01/25/voorinvestering-en-medezeggenschap-hoger-onderwijs>

In beeld: Wat is het doel van onderwijs? Wat bepaalt de kwaliteit van onderwijs?

DOELSTELLINGEN

TOP 5 CONCURRERENDE ECONOMIEËN

ARBEIDSMARKT EN INTERNATIONALE CONCURRENTIEPOSITIE

Een hoogopgeleide beroepsbevolking versterkt je concurrentiepositie en vestigingsklimaat. Daarom heeft Nederland als doelstelling om tot de top 5 hoogstopgeleide landen ter wereld te behoren.

+20%

EMANCIPATOIRE WERKING

Onderwijs biedt kansen. Toegankelijkheid van het hoger onderwijs is daarom van groot belang. Het aantal vrouwen in het onderwijs is in 2018 met zo'n 35% gelijk aan het aantal mannen.

-10%

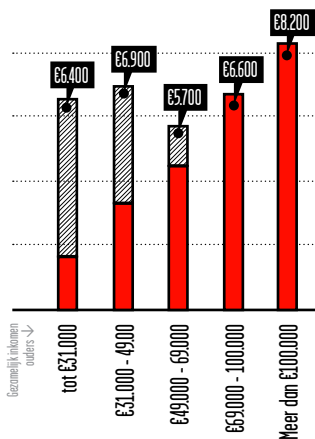
DOORSTROOM VAN MBO NAAR HBO

Bij toegankelijkheid horen ook kansen om door te stromen. De doorstroom van mbo naar hbo is goed voor 30% van de totale instroom in het hbo. Sinds de invoering van het leenstelsel is de doorstroom met 10% afgenomen.

MIDDENKLASSE

Na de invoering van het leenstelsel hebben studenten van ouders met een middeninkomen het relatief gezien zwaarder gekregen. Zij hebben nauwelijks recht op de aanvullende beurs, maar hun ouders kunnen vaak niet genoeg bijdragen om de studie te bekostigen.

▨ Aanvullende beurs (schatting)
■ Bijdrage ouders

ONDERWIJS ALS NIVELLERINGS-MECHANISME

Een hogere opleiding leidt vaak tot een hoger salaris. Daarom wordt studiefinanciering momenteel gebruikt om alvast te corrigeren voor toekomstige salarisverschillen met lageropgeleiden. Het is de vraag of deze nivellering de spreekwoordelijke 'bakker' uiteindelijk meer oplevert.

KWALITEIT

Een belangrijke overweging én belofte achter de invoering van het leenstelsel de gevoelde noodzaak tot verhoging van de kwaliteit van het onderwijs. Deze 'investering' ging gepaard met forse bezuinigingen, waardoor er maar weinig geld overbleef voor daadwerkelijke verbeteringen van het hoger onderwijs.

**SLECHTS
280
MILJOEN**

Van de geplande 1 miljard euro ging naar de kwaliteit van het hoger onderwijs.

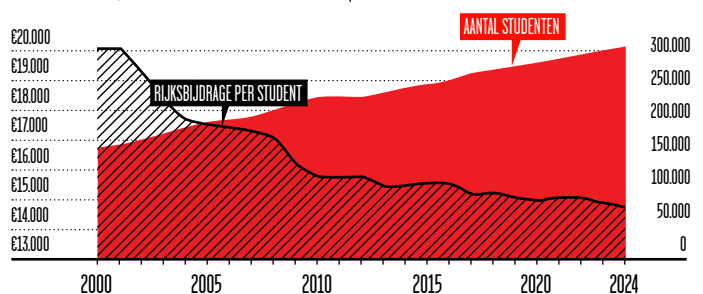
BEZUINIGINGEN

De afgelopen decennia is stelselmatig bezuinigd op het hoger onderwijs, en in feite is het leenstelsel daarop geen uitzondering. Daar waar studentenaantallen zijn blijven groeien, neemt de overheidsbijdrage per student al jaren af, met als gevolg dat docenten steeds grotere groepen in steeds minder tijd moeten bedienen.

VERSCHOOLSING EN VERARMING

Vanwege de nadruk op nominaal afstuderen en het heen en weer pendelen tussen studie en de ouders dreigen opleidingen steeds verder te verschoolsen: in plaats van debat en ontwikkeling ligt steeds meer nadruk op zo efficiënt mogelijk afstuderen. Vooral universiteiten dreigen diploma-fabrieken te worden. Daarnaast zijn er zorgen over verschroming van de onderwijsdiversiteit als studies zonder duidelijk baanperspectief een 'elitekeuze' worden.

Nu moeten plannen voor verbetering van hoger onderwijs voldoen aan passend en goede onderwijsfaciliteiten, onderwijsdifferentiatie, docentkwaliteit, meer en betere begeleiding van studenten, studiesucces en intensiever en kleinschaliger onderwijs. Plannen die universiteiten en hogescholen maken moeten nu vooraf gecheckt worden door NVAO (2019-2024).

Verschoolsing

Eén van de doelstellingen van het leenstelsel was het ‘doelmatiger’ maken van het hoger onderwijs: het systeem moet studenten ertoe bewegen hun studie sneller te doorlopen. De sterke nadruk op tijdig afstuderen (ook gereflecteerd in bijvoorbeeld het steeds nauwer wordende Bindend Studieadvies) in combinatie met het groeiende consumentisme leidt ertoe dat studenten een steeds groter beroep doen op docenten om hen te helpen hun studie tijdig af te ronden. Docenten én studenten waarschuwen daarom al langere tijd voor perverse financiële prikkels waardoor hogescholen en voornamelijk universiteiten ‘diplomafabrieken’ dreigen te worden. In de woorden van schrijver Dennis Schep: [...] *een diploma [wordt] voor velen een manier [...] om zich van andere werkzoekenden te onderscheiden. Daarmee worden universiteiten steeds meer tot instituten waar je niet heen gaat om iets te leren, maar om een diploma te behalen.*¹⁹ Anders gezegd: het kritisch en onafhankelijk denken valt weg, waardoor het onderwijs verschaalt.

Als hoger onderwijs óók geacht wordt bovenstaande elementen te ontwikkelen, is dit aanleiding tot gerede twijfel bij de wijze waarop het onderwijs momenteel is ingericht. Zo komen het belang van op kamers wonen, de mate waarin studenten worden geacht naast hun studie te werken om schulden te voorkomen en de rust om verder te kunnen verdiepen nu volledig voor rekening van de individuele student. Deze aspecten vereisen zowel een diepe overtuiging als een sterk vertrouwen in de toekomst om financiële gevolgen van kostbare keuzes (op kamers wonen, een bestuursjaar) te rechtvaardigen. Verschillende in deze campagne betrokken docenten en hoogleraren geven dan ook aan verschillen te zien in brongebruik en zelfstandigheid onder studenten die al dan niet op kamers wonen.

Onderwijsdiversiteit

Ook de diversiteit van het hoger onderwijs speelt een rol in onderwijskwaliteit. De Onderwijsminister gaf vorig jaar aan dat ze van plan is om geld van geesteswetenschappelijke en sociale studies over te hevelen naar technische studies.²⁰ Daar kwam toen veel kritiek op, omdat zo de balans zou verschuiven naar studies waar vraag naar is op de arbeidsmarkt in plaats van studies met een maatschappelijk nut. Een verscheidenheid aan disciplines zouden de vrijheid van het denken beschermen en studenten zouden daar leren om te relativiseren.²¹ Daarnaast stimuleert die verscheidenheid de creativiteit van interdisciplinaire samenwerking. Als gevolg van langdurige bezuinigingen kunnen bepaalde studies het hoofd mogelijk niet meer boven water houden, waardoor verschraling van het onderwijsaanbod dreigt.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld de opinie van Dennis Schep, <https://joop.bnnvara.nl/opinies/universiteit-wordt-diplomafabriek>

²⁰ <https://www.trouw.nl/onderwijs/van-engelshoven-kan-niet-anders-zegt-ze-er-moet-geld-van-alfa-naar-betastudies~bf1b6bfa/>

²¹ <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/wie-waken-er-over-onze-vrijheid-alfa-s-of-beta-s~bb3e94b3/>

Gevolgen van het leenstelsel

Schulden

*Kamerbrief: '(Aankomend) studenten mogen geen onoverkomelijke financiële belemmeringen ervaren om te gaan studeren.'*²²

Met de invoering van het leenstelsel in 2015 zijn studenten vrijwel genoodzaakt een studieschuld te accepteren. Ten tijde van de invoering, maar ook nu nog, spelen twijfels over de wenselijkheid van schuld voor jongeren een grote rol. Is het verantwoord om jongvolwassenen al zo'n hoge studieschuld op te laten bouwen? Wat zijn de korte- en langetermijneffecten van schuld voor hoogopgeleide jonge afgestudeerden en voor de maatschappij als geheel?

Maatschappelijke impact van studieschulden

Sinds de invoering van het leenstelsel is het voor studenten gebruikelijk geworden om een lening aan te gaan. Jarenlang lag dat anders: Nederlanders waren over het algemeen terughoudend om schulden aan te gaan.²³ Aan de Nederlandse omgang met schuld valt op dat de Nederlandse overheid al decennialang het liefst zo weinig mogelijk schulden maakt, terwijl een individueel huishouden een van de hoogste schuldenlasten ter wereld heeft. In 2019 lag de totale schuldenlast van Nederlandse huishoudens op 823 miljard euro. Deze privé-schuldenlast is met maar liefst 220% van het BBP fors hoger dan het Europese gemiddelde, dat ongeveer op 60% van het BBP ligt.²⁴ Veruit het grootste deel hiervan – 86% - bestaat uit hypotheekschulden.²⁵ Nederland geeft het individu dus (ongezond) veel verantwoordelijkheid bij het aangaan van een schuld. Zeker in het kader van de huidige coronacrisis waarschuwen kritische economen dat niet bezuinigingen maar juist overheidsinvesteringen nodig zijn om de economie op gang te krijgen: een verschuiving van private naar maatschappelijke schulden zou veiliger zijn voor de gezondheid van de economie²⁶.

In dit licht is het dan ook de vraag of het maatschappelijk wenselijk is om private schulden in de vorm van studiekosten snel verder te laten oplopen. Na de invoering van het leenstelsel is dit zeker gebeurd met de gemeenschappelijke studieschuld van studenten. In 2019 waren ruim 1,4 miljoen (ex-)studenten verantwoordelijk voor een totale schuld van 19,3 miljard euro, gezamenlijk goed voor ongeveer 15% van de private schuldenlast buiten hypotheek. De laatste twee jaar steeg deze schuld met bijna 2 miljard per jaar, een verdubbeling ten opzichte van de jaren voor de invoering van het leenstelsel.²⁷ Ook met de gunstige terugbetalingsregelingen is er daarom nog altijd een belangrijk argument om studieschuld niet verder te privatiseren.

²²Kamerbrief Bussemaker (2013), p35

²³ <https://www.groene.nl/artikel/schuld-en-boete-2020-05-27>

²⁴ <https://economie.rabobank.com/publicaties/2019/augustus/nederlandse-schulden-huizenhoog-risicos/>

²⁵ <https://longreads.cbs.nl/welvaartinnederland-2019/vermogen-van-huishoudens/>

²⁶ Diederik Baazil en Jaap Tielbeke, 'Waarom de coronacrisis massale schuldkwijtschelding onvermijdelijk maakt'. *De Groene Amsterdammer*, 13 mei 2020

²⁷ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/41/studenten-lenen-vaker-en-meer>

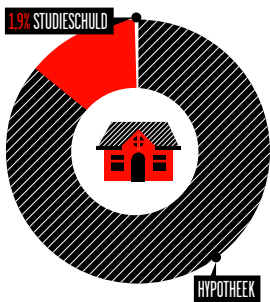
In beeld: gevolgen leenstelsel op het studentenleven

SCHULD

IMPACT STUDIESCHULD OP DE MAATSCHAPPIJ

823 MILJARD

De totale schuldenlast van Nederlandse huishoudens in 2019 was 823 miljard euro. Dat is 220% van ons Nationaal Bruto Product, in tegenstelling tot 60% gemiddeld in Europa

HYPOTHEEKSCHULD

86% van de schuld zijn hypotheekschulden. En 19,3 miljard is studieschuld.

14%

STUDIESCHULD

van de totale private schuld buiten de hypotheekschuld bestaat uit studieschuld. Deze schuld loopt elk jaar met 2 miljard op.

IMPACT STUDIESCHULD OP HET INDIVIDU

MEER LENEN

Studenten lenen gemiddeld bijna twee keer zoveel als voor het leenstelsel. De stijging wordt ook veroorzaakt door hogere kamerprijzen en duurdere zorgverzekering en boodschappen.

WO: €28.000
HBO: €24.000

TOTALE SCHULD

Totale schuld bij nominale studieduur (3 jaar bachelor + 1 jaar master):

MEER STUDENTEN LENEN

Het aantal studenten met een lening is bijna verdrievoudigd sinds de invoering van het leenstelsel.

ONDERWIJS

10%

DOORSTROOM

Sinds de invoering van het leenstelsel is de doorstroom van mbo naar hbo met 10% afgenomen.

Sinds het leenstelsel ontwikkelen studenten zich minder breed: ze gaan minder op kamers en doen minder vaak vrijwilligerswerk of een bestuursjaar. In plaats daarvan nemen ze WEL vaker een baan in de horeca.

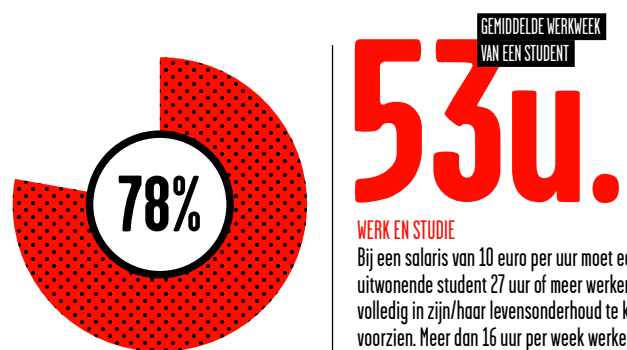
AFRONDING STUDIE

72% van de studenten rondt de studie NIET af binnen de 3 of 4 jaar die ervoor staat. Dat betekent vrijwel altijd een hogere schuld of veel extra werken.

STUDENTEN DIE HUN STUDIE NIET AFRONDT BINNEN DE 3 OF 4 JAAR

WELZIJN

WERK EN STUDIE

Bij een salaris van 10 euro per uur moet een uitwonende student 27 uur of meer werken om volledig in zijn/haar levensonderhoud te kunnen voorzien. Meer dan 16 uur per week werken naast je studie heeft negatief effect op je studieresultaten.

STRESS

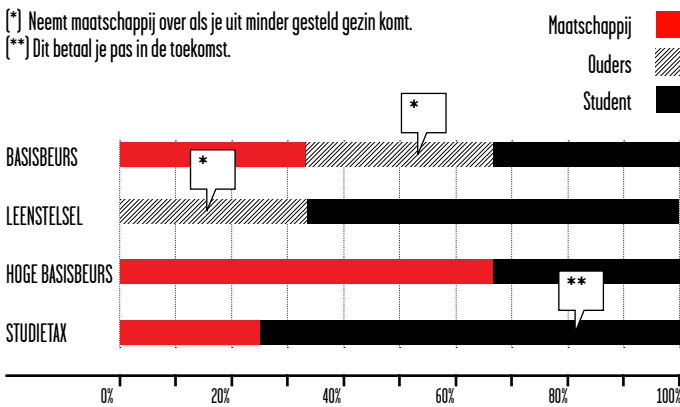
78% van de studenten ervaart regelmatig stress van een studieschuld. 7 op de 10 ervaart vaak tot zeer vaak prestatiedruk

BIJNA 7 OP DE 10 STUDENTEN ERVAART VAAK TOT ZEER VAAK PRESTATIEDRUK.

In beeld: gevolgen leenstelsel op het studentenleven

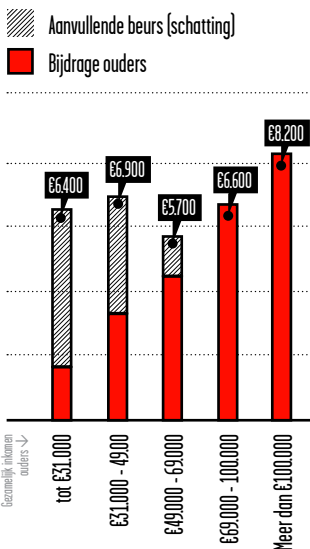
ZELFSTANDIGHEID

VERSCHIL OUDE EN HUIDIG STELSEL:
Verschillende studiefinancieringsystemen maken de overheidsbijdrage afhankelijk van het inkomen van je ouders. Daarmee wordt je zelfstandigheid lager, of heb je later een hogere rekening te betalen.

MIDDENKLASSE

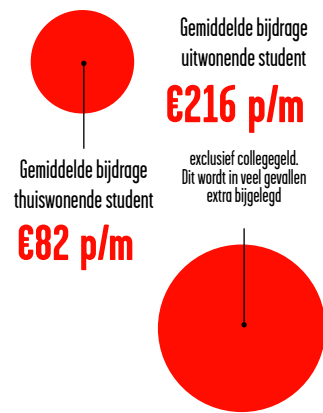
Na de invoering van het leenstelsel hebben studenten van ouders met een middeninkomen het relatief gezien zwaarder gekregen. Zij hebben nauwelijks recht op de aanvullende beurs, maar hun ouders kunnen vaak niet genoeg bijdragen om de studie te bekostigen.

51%

VOORWAARDEN

Van de ouders stelt voorwaarden aan hun bijdrage. Dat kan variëren van een inschrijving bij de onderwijsinstelling tot hoge cijfers, een minimum aantal studiepunten of nominaal studeren.

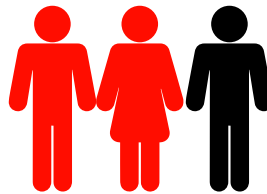
GEEN BIJDRAGE

42% van de studenten ontvangt geen financiële bijdrage van zijn/haar ouders.

TOEKOMST

ONZEKERE CONTRACTEN

2/3 van de jongeren tussen 15 en 25 heeft flexibel arbeidscontract. 10 jaar geleden was dat 50%. Van de starters (tussen de 25 en 34 jaar) heeft 25% een flexibel contract.

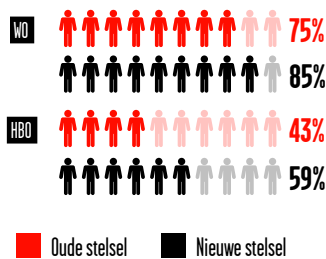
52%

KANSEN OP DE ARBEIDSMARKT

Mensen met meer dan 3000 uur aan vrijwilligerswerk en bestuurswerk worden 52% vaker benaderd. 50% van jonge bestuurders heeft meer dan 10 andere bestuurders in zijn of haar netwerk.

MINDER OP KAMERS

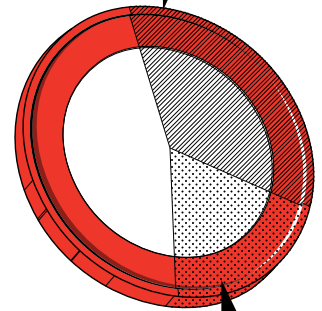
Het aantal studenten op kamers neemt snel af: huidige cijfers zijn nog de oude trend van de basisbeurs, maar eerste- en tweedejaars studenten blijven steeds vaker thuis wonen.

WOONSITUATIE

Uitwonende student geeft gemiddeld 1200 euro per maand uit. 51% van zijn uitgaven gaan op aan huur en boodschappen. Gemiddelde kamerprijs: 434 euro. Boodschappen: 181 euro.

36% Gaat op aan kosten aan de huur van een kamer.

15% gemiddeld van de inkomsten besteedt de student aan boodschappen.

GEEN WONING

Een gemiddelde starterswoning kost 282 duizend euro. Pas vanaf een startsalaris boven de 3.100 euro per maand en een forse eigen inleg is het mogelijk om met een gemiddelde studieschuld van 28.000 euro een starterswoning te kopen. Dit betekent dat het voor 2 startende, tweedegraads leraren in het voortgezet onderwijs het niet mogelijk is om met een gemiddelde studieschuld een starterswoning te bemachtigen. Datzelfde geldt voor een koppel startende hbo-verpleegkundigen.

Gevolgen voor individuele studenten

Tussen de 60% en de 75% van de huidige studenten leent²⁸. Met een gemiddelde schuld van ongeveer 24.000 (hbo) tot 28.000 euro (universiteit) bij een nominale studieduur zijn veel studenten veroordeeld tot een lange periode van afbetalen. Ook op individueel niveau is het de vraag of de gevolgen van een dergelijke schuld acceptabel zijn. Veelgenoemde afwegingen zijn de impact van schulden op studentenwelzijn en zelfstandigheid, gereflecteerd in het lagere aantal studenten dat op kamers woont en de verhoogde afhankelijkheid van een ouderbijdrage. Daarnaast voelen studenten meer druk om snel af te studeren. Die druk vertaalt zich in minder nevenactiviteiten en een schoolsere houding richting het geboden onderwijs.

Welzijn

Dat het huidige leenstelsel heeft effect op het studentenwelzijn lijkt evident, maar hoe groot dat effect precies is, is moeilijk te zeggen. Studentenwelzijn was de afgelopen tijd met regelmaat onderwerp van (soms verhit) debat. Claims zijn moeilijk te staven, omdat welzijn samenhangt met veel bredere maatschappelijke problemen en bovendien per definitie subjectief en daarmee lastig meetbaar is. Zo ervaren jongeren meer stress door de combinatie van onzekerheid op de arbeidsmarkt, de geringe kans op een koophuis en een eventuele studieschuld.²⁹ Studenten ervaren druk om snel af te studeren, maar moeten steeds vaker hun eigen boontjes doppen. Ouders kunnen niet bijdragen en een te grote bijbaan is belastend voor de studieresultaten. Al met al is er consensus over het zorgelijke geestelijk welzijn van studenten, maar is er nog veel onenigheid over de precieze oorzaken en mogelijke oplossingen.

Prestatiedruk en studie/werkbelasting

Studiestress als gevolg van het leenstelsel komt voort uit (minimaal) twee aspecten³⁰. Ten eerste lijkt de studieschuld tot hogere prestatiedruk te leiden: studenten voelen verhoogde druk om snel af te studeren, om zo weinig mogelijk schuld op te bouwen. 60% van de studenten ervaart dergelijke stress.³¹ Hbo-studenten besteden gemiddeld 42,5 uur per week hun studie³², vergeleken met 41,6 uur voor de gemiddelde wo-student³³. Dit aantal uren staat op zichzelf al gelijk aan een ruime fulltime werkweek.

Daarnaast zien studenten zich genoodzaakt om bij te werken om de kosten van de studie te dekken: bijna de helft van de studenten ervaart financiële stress³⁴. Een grote meerderheid van bijna 70 tot 80% van de studenten werkt naast hun studie. Studenten besteden gemiddeld twaalf uur per week aan een baan en verdienen daarmee naar schatting gemiddeld zo'n 450 euro per maand³⁵. Echter, op basis van het gemiddelde maandbudget van een uitwonende student is ruim 1200 euro per maand benodigd voor basale kosten van levensonderhoud. Een thuiswonende student heeft een maandbudget van 750 euro. Dit betekent dat als zowel een uitwonende als thuiswonende student niet uitkomt met een gemiddelde baan, en daarmee afhankelijk is van een ouderbijdrage of lening.

²⁸ Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. &. (2019), p. 189

²⁹ SER (2019)

³⁰ Motivaction (2019). Impact van leenstelsel op welbevinden studenten, p.17-18

³¹ ibid, p.12.

³² <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/hbo/studenten-hbo/prestaties-studietijd-hbo>

³³ <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/wo/studenten-wo/prestaties-studietijd-wo>

³⁴ <https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-Studentenonderzoek-2017.pdf>

³⁵ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/08/31/monitor-beleidsmaatregelen-hoger-onderwijs-2018-2019>

Om hun studie volledig zelf te bekostigen zonder ouderbijdrage, zou een student met een salaris van tien euro per uur minimaal 27 uur per week moeten werken om zonder lening in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Dit zou de studieresultaten echter zodanig negatief beïnvloeden, dat dit sterk wordt afgeraden. Vanaf een totaal van 16 uur per week waarschuwt het ministerie van OCW voor negatieve invloed op de studieresultaten³⁶. Dit kan zich op zijn beurt uiten in concentratieverlies, verzuim en lagere cijfers.³⁷

Al met al is de gemiddelde werkdruk voor studenten onverminderd hoog: een studiedruk van meer dan 40 uur wordt vaak gecombineerd met een baan, waardoor al minimaal 50 uur per week aan studie en werk besteed wordt. (Mede) als gevolg van deze hoge werkbelasting ligt het gemiddelde aantal studenten dat niet nominaal afstudeert zo'n 10% hoger dan in andere OESO-landen³⁸.

Nominaal afstuderen

Op zowel hogescholen als universiteiten rondt maar liefst 72% van alle studenten hun studie niet af binnen de respectievelijke drie of vier jaar die voor een bachelor staat³⁹. De financiële consequenties van een extra jaar studeren zijn groot en leveren al gauw een paar duizend euro extra schuld op. Zeker voor studenten met recht op een aanvullende beurs is de kans dat de schuld oploopt groot, omdat de beurs alleen voor de nominale studieduur verstrekt wordt.⁴⁰ Ook een verkeerde keuze is kostbaar: 12% van de Nederlandse studenten stopt in het eerste jaar met hun studie.⁴¹

Om de kansen op nominaal afstuderen te vergroten, gaan veel studenten zich minder maatschappelijk ontwikkelen: ze doen minder extracurriculaire activiteiten of gaan niet op kamers. In plaats van een bestuursjaar wordt bijvoorbeeld gekozen voor een bijbaan in de horeca om een deel van het levensonderhoud te betalen.

Zelfstandigheid

Daar waar de basisbeurs ingevoerd werd om de afhankelijkheid van ouders te verkleinen, is zonder noemenswaardige discussie aangenomen dat het inkomen van ouders een zwaarwegende factor zou moeten zijn in het bepalen van het recht op studiefinanciering. Waar studenten ten tijde van de basisbeurs formeel gezien voor een derde van hun inkomen afhankelijk waren van hun ouders, komt in het leenstelsel de volledige studie voor rekening van ouders en student samen. Door de aanvullende beurs afhankelijk te maken van het inkomen van de ouders, wordt het signaal afgegeven dat zonder beurs, ouders dit bedrag zouden moeten bijleggen. Echter, zeker niet alle ouders geven ook daadwerkelijk gehoor aan deze oproep. Ruim 40% van de studenten geeft aan dat ze geen geld krijgen van hun ouders. Dat kan zijn omdat ouders niet kunnen of willen bijspringen. Echter, studenten in het huidige leenstelsel ontvangen significant vaker geld van hun ouders⁴².

Daar waar ouders bijspringen, krijgen thuiswonende studenten gemiddeld 82 euro en uitwonende studenten gemiddeld 216 euro per maand, exclusief collegegeld⁴³. Dit is fors minder dan het gemiddelde bedrag van de aanvullende beurs, dat op maximaal 403 euro per maand ligt. Daarnaast

³⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/08/31/monitor-beleidsmaatregelen-hoger-onderwijs-2018-2019>

³⁷ NRC Handelsblad (2019) Als de student zijn studie niet meer kan betalen, <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/05/06/als-de-student-zijn-studie-niet-meer-kan-betalen-a3959287>

³⁸ Dit is overigens ruim onder het OESO gemiddelde van 61%, https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page218

³⁹ *ibid*

⁴⁰ <https://duo.nl/particulier/aanvullende-beurs-of-toelage/index.jsp>

⁴¹ OESO, Education at Glance 2019, p. 215 en 216

⁴² <https://www.nibud.nl/beroepsmatig/nibud-studentenonderzoek-2017/>

⁴³ <https://www.nibud.nl/consumenten/studiekosten-bijdragen-als-ouder/>

stelt meer dan de helft van de ouders voorwaarden bij het geven van hun ouderbijdrage. Zo verwachten ouders dat hun kind staat ingeschreven aan een onderwijsinstelling (30%), geen uitloop heeft (15%), een bepaald aantal studiepunten (5%) of goede cijfers haalt (5%)⁴⁴.

Op kamers

Studenten kiezen er steeds minder snel voor om op kamers te gaan⁴⁵. Dit heeft een financiële reden. Waar de overheid eerst een uitwonende beurs toeweest, moeten nu alle kosten van op kamers gaan zelf bekostigd worden. Als er gekeken wordt naar de maandlasten van een uitwonende student, komt dit uit op een bedrag van ruim 1200 euro. Hiervan moet een student een kamer (gemiddeld 434 euro, 36%) en boodschappen (181 euro, 15%) betalen. Overige kostenposten (49%) zijn collegegeld, vervoer, zorgverzekering, kleding, telefoon, ontspanning en sport. De gemiddelde ouderbijdrage ligt op 216 euro exclusief collegegeld. Als de ouders besluiten financieel bij te dragen, zal een student die op kamers wil gaan wonen zichzelf alsnog in de schulden moeten steken. Dit maakt op kamers gaan een luxe met een fors prijskaartje voor studenten zonder hele rijke ouders.

Studiekeuze

Mede door eerdergenoemde maatschappelijke veranderingen is er in de studiekeuze van nieuwe studenten de laatste jaren een verandering te zien. Ze kiezen voor studies met betere baankansen en hogere lonen. Zo gaan steeds meer studenten een technische opleiding doen, terwijl het aantal studenten dat kiest voor de richting gedrag en maatschappij afneemt.⁴⁶ De beste baankansen zijn leraar wiskunde (hbo), tandarts (wo) en fiscaal jurist (wo). De minste baankansen zijn er voor studenten van de dans/kunst/muziekacademie (hbo), archeoloog (wo), accountant (wo), journalist (hbo) en letterkundige (wo)⁴⁷. Ons expertpanel ziet eenzelfde verandering. Geesteswetenschappelijke studies worden sinds de veranderingen in de studiefinanciering 'elitairder'. Alleen studenten met rijkere, vaak hoogopgeleide ouders hebben de vrijheid om voor deze studies te kiezen. Eerste generatie studenten doen dat vaker niet, omdat het financieel moeilijker haalbaar is.

De laatste jaren is het aantal studenten dat van studie switcht of uitvalt iets omlaag gegaan.⁴⁸ Daar kunnen verschillende factoren aan ten grondslag liggen: betere studieoriëntatie, beter onderwijs, de hoogte van de studiefinanciering en de invloed van de ouders. Een andere uitleg – weliswaar moeilijker te staven – zou kunnen zijn dat studenten terughoudender zijn om van studie te wisselen zodat ze studieschuld voorkomen. Conclusies zijn hieruit moeilijk te trekken, maar financiële vrijheid zorgt er wel voor dat student vrijer is in zijn keuze. In het huidige studiefinancieringsstelsel is die vrijheid voor een deel weggefallen. Alleen voor studenten die aanspraak maken op een aanvullende beurs is de studiekeuze niet een volledige investering in jezelf.

Toekomst

Over het algemeen wordt het feit dat studenten schuld aangaan geaccepteerd omdat hoogopgeleiden na hun afstuderen een goed arbeidsmarktperspectief hebben. Een hogere opleiding zorgt door de bocht genomen voor een beter inkomen. Zo bedroeg in 2019 het mediane inkomen van Nederlands regulier huishouden 38.900 euro, terwijl hoogopgeleide huishoudens 53.400 euro verdienden.⁴⁹

Als zodanig zouden hbo- en wo-studenten er vanuit kunnen gaan dat ze in de toekomst kunnen rekenen op een stabiele baan en een vast inkomen. Echter, zeker met de huidige onzekerheden als

⁴⁴ <https://www.iso.nl/wp-content/uploads/2020/02/Onderzoek-ouder-ouders-van-studenten-peiling.pdf>

⁴⁵ Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. &. (2019).

⁴⁶ CPB (2). (2020), p. 15.

⁴⁷ <https://www.uwv.nl/overuwv/Images/arbeidsmarktpositie-hbo'ers-2020.pdf>

⁴⁸ Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. &. (2019), p. 135.

⁴⁹ <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83686NED/table?fromstatweb>

gevolg van de coronacrisis, maar ook al eerder als gevolg van voorgaande crises, is dit lang niet altijd meer direct het geval, en – wellicht even belangrijk – wordt dit door studenten niet zo ervaren.

De mate van zekerheid op de arbeidsmarkt is namelijk wel degelijk afgenomen. Van de jongeren tussen de 15 en de 25 jaar heeft bijna twee derde een flexibel arbeidscontract. Tien jaar geleden was dat nog minder dan de helft.⁵⁰ Van de starters (tussen 25 en de 34) heeft ongeveer een vierde een flexibel contract.⁵¹ Eenmaal afgestudeerd vinden vrijwel alle oud-studenten binnen anderhalf jaar een baan, maar in veel gevallen gaat het om een flexibel contract of een deeltijdbaan. Die flexibilisering zorgt ervoor dat studenten tijdens en na hun studie financiële stress ervaren, zeker wanneer ze ook nog een schuld aangaan.

Middenklasse

Uit de eerste onderzoeken naar de financiële gevolgen van het leenstelsel blijkt dat de zwaarst getroffen groep zich verplaatst heeft van de laagste inkomensgroepen naar de middeninkomens. Na de invoering van het leenstelsel hebben studenten van ouders met een middeninkomen het relatief gezien zwaarder gekregen⁵². Zij hebben nauwelijks recht op de aanvullende beurs, maar hun ouders kunnen vaak niet genoeg bijdragen om de studie te bekostigen. Daardoor hebben deze studenten jaarlijks ruim 700 tot 1200 euro minder te besteden dan medestudenten met minder of juist meer draagkrachtige ouders dan zijzelf⁵³. De grote meerderheid van de Nederlanders zit in deze groep van middeninkomens.

Uit onderzoek blijkt dat juist deze *squeezed middle class*⁵⁴ al jaren hard geraakt wordt. Hun inkomens zijn de laatste jaren minder hard gestegen dan de prijzen voor goederen en diensten⁵⁵. Daar komt nog bij dat ze ook een steeds hogere opleiding nodig hebben, omdat hoogopgeleiden ten tijde van economische crisis banen van lager opgeleiden verdringen. In tijden van economische crisis verdringen de hoger opgeleiden van boven naar beneden.⁵⁶ Tegelijkertijd nam hun kans op belangrijke maatschappelijke verworvenheden als een vaste baan of een koophuis af⁵⁷. Enige jaren geleden bracht McKinsey het rapport *'Poorer than their Parents'* uit⁵⁸, waarin de grootste zorg van deze groep verwoord wordt: voor ouders is het een nachtmerrie te weten dat hun kinderen het minder krijgen dan zij. Nu is ongeveer de helft van *the squeezed middle class* hoogopgeleid, twee decennia geleden was dat nog één derde.⁵⁹ Veel jonge mensen, waaronder studenten, komen na het afstuderen (in eerste instantie) in deze groep van middeninkomens terecht.

Het belang van 'een cv'

Onderzoek toont aan dat studenten die meer uren aan nevenactiviteiten hebben uitgevoerd vaker door werkgevers worden benaderd⁶⁰. De SER beschrijft het als volgt: 'Wie de juiste relaties heeft, heeft meer kans op interessant werk, op hulp bij financiële tegenslagen en op een soepeler combinatie van

⁵⁰ SER (2019), p.89.

⁵¹ SER (2019), p.89.

⁵² Van Engeland, W., & Van Straaten, G. (2020).

⁵³ <https://www.iso.nl/2020/02/middeninkomens-hardst-geraakt-door-leenstelsel/>

⁵⁴ OECD (4). (2019), p. 16.

⁵⁵ <https://eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/we-zien-dat-het-beter-gaat-met-de-economie-maar-merken-er-niks-van/>

⁵⁶ <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Boek-31-Verdringing-op-de-arbeidsmarkt.pdf>

⁵⁷ Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (2017), p. 196.

⁵⁸ McKinsey (2016). *Poorer than their Parents*.

⁵⁹ OECD (4). (2019), p. 26.

⁶⁰ <https://magnet.me/blog/nl/drastische-daling-nevenactiviteiten-studenten-2/>

werk en zorg'⁶¹ Voor studenten is het dus belangrijk om ook al tijdens de studie ruimte te hebben om zich breder te ontwikkelen. Financiële vrijheid kan daaraan bijdragen.

In het huidige leenstelsel is bijvoorbeeld het animo voor een nevenactiviteit als een bestuursjaar gedaald.⁶² Studenten geven ook aan dat het leenstelsel en de toegenomen prestatiedruk daaraan ten grondslag liggen. Als studenten nu voor een bestuursjaar kiezen, maken zij veelal gebruik van een lening bij DUO of vragen ze hun ouders om een financiële ondersteuning. Niet elke student is bereid om te gaan lenen of krijgt geld van zijn ouders. Gezien het belang van het tijdens dit soort activiteiten opgebouwde netwerk én CV voor toekomstige baankansen is dit een belangrijke differentiatiefactor tussen studenten die zich kunnen of willen veroorloven een hogere schuld op te bouwen en studenten die dat niet doen⁶³.

Hypotheek op je toekomst: gevoel

Op de langere termijn speelt de financiële onzekerheid die een studieschuld met zich meebrengt een grote rol. Afgestudeerden hebben in het huidige leenstelsel maximaal 30 jaar om deze schuld af te lossen, waarbij ze maximaal vijf jaar 'betaalpauses' kunnen inlassen.⁶⁴ De gemiddelde leeftijd waarop ze gaan afbetalen ligt op 25 jaar.⁶⁵ Dat betekent dat de kans aanwezig is dat afgestudeerden tot hun 60^e vastzitten aan een studieschuld. Ze kunnen die schuld natuurlijk sneller afbetalen, maar dat is niet altijd mogelijk, omdat het inkomen niet voldoende is.

Als een afgestudeerde tot zijn 60^e bezig is met het afbetalen van zijn schuld, betekent het dat hij ook al eventueel moet bijdragen aan de studie van zijn kinderen. Een vrouw krijgt tegenwoordig namelijk gemiddeld op haar 30^e een kind. Mannen zijn met hun 34 jaar een stukje ouder.⁶⁶ Niet voor niets krijgen Nederlanders mede door deze financiële onzekerheid steeds later kinderen.

Hypotheek op de woningmarkt

Als er gekeken naar de nieuwe generatie jongeren, is opmerkelijk dat deze groep het aanmerkelijk zwaarder heeft op de woonmarkt dan de vorige generatie(s). Zo verlaat deze generatie later het ouderlijk huis, loopt tegen hogere huurkosten aan en koopt ook later zijn eerste woning. Zowel huren op de sociale huurmarkt als bij het kopen van een woning heeft een starter al een achterstand⁶⁷. Die achterstand wordt nog eens versterkt door het leenstelsel. Hogere leningen leiden namelijk tot een beperking van de hoogte van de hypotheek

Uit het CPB-rapport blijkt dat studenten uit alle inkomensgroepen meer zijn gaan lenen. Die gemiddelde studieschuld ligt nu tussen de 24.000 en 28.000 euro⁶⁸. Een hypotheekverstrekker gaat bij het berekenen van een maximale hypotheek uit van de oorspronkelijke studieschuld. Een hogere studieschuld maakt het daardoor moeilijker om een hypotheek te kunnen verkrijgen. Dit komt bovenop het gegeven dat de huizenprijzen de afgelopen jaren zodanig zijn gestegen, waardoor enkel een hogere hypotheek die kosten kan dekken. Om een beeld te geven, de gemiddelde starterswoning

⁶¹ <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2019/hoge-verwachtingen.pdf> , p.11

⁶² Poot, Y., Wijkstra, D., Berends, W., & Lengkeek, M. (2019), p. 16.

⁶³ ibid

⁶⁴ <https://www.duo.nl/apps/rekenhulp-terugbetalen/index.html#/terugbetalend/profiel>

⁶⁵ SER (2019), p. 78.

⁶⁶ <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/19/leeftijd-moeder-bij-eerste-kind-stijgt-naar-29-9-jaar>

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/24/leeftijd-vader-bij-geboorte-kind-stijgt>

⁶⁷ <https://www.ser.nl/-/media/ser/downloads/adviezen/2019/hoge-verwachtingen.pdf>

⁶⁸ CPB (2020), p. 9.

kost al 282 duizend euro⁶⁹. De hogere studieschuld in combinatie met de hogere huizenprijzen maakt het nog moeilijker voor starters om hun eerste huis te kopen.

De studieschuld staat niet geregistreerd bij het Bureau Krediet Registratie (BKR), maar moet wel genoemd worden, met grote financiële consequenties als deze verzwegen wordt. Daardoor wordt de studieschuld vrijwel altijd meegenomen en telt zwaarder dan de hypotheek zelf.⁷⁰ Een studieschuld heeft, met andere woorden, een negatief effect op de kansen op een hypotheek. Afgestudeerden kopen zo in de praktijk later een huis en kunnen minder kapitaal opbouwen, omdat de huurlasten vaak hoger zijn dan de hypotheeklasten.⁷¹

⁶⁹ <https://www.rtlz.nl/life/personal-finance/artikel/4672856/starters-lenen-meer-gemiddeld-25-ton-hypotheek>

⁷⁰ <https://www.consumentenbond.nl/hypotheek/maximale-hypotheek-berekenen>

⁷¹ SER (2019), p. 123.

In beeld: Het studentenleven

Hoewel over het algemeen wordt aangenomen dat hoogopgeleiden goed terechtkomen op de arbeids- en woningmarkt, worden studenten op jonge leeftijd geconfronteerd met een stapeling van van uitdagingen.

1

STUDIESTRESS

Als student moet je veel in balans houden: nominaal afstuderen, maar wél met goede cijfers, een baan om je schuld binnen de perken te houden, een interessante extracurriculaire activiteit om je CV te ontwikkelen en dan ook nog eens een nieuw sociaal leven opbouwen. Geen wonder dat veel studenten druk ervaren!

2

STUDIESCHULD

Als je eenmaal afgestudeerd bent, moet je snel weg uit je studentenhuus en kom je de arbeidsmarkt op met gemiddeld zo'n 24.000-28.000 euro schuld.

€28.000

SCHULD

3

FLEXBAAN

Met je diploma heb je vaak nog geen uitzicht op een vaste baan. Veel studenten gaan niet direct in hun gekozen studierichting aan de slag, functies zijn in het begin vaak op flexbasis. Veel werkgevers vragen werkervaring en daarom kiezen veel studenten voor een extra stage of werkervaringsplek.

WAAR KAN IK WONEN?

Met een gemiddelde studieschuld zit een hypotheek er de eerste jaren sowieso vaak niet in. Maar doordat je vaak duur moet huren is het ook moeilijk om te sparen voor de eigen inleg die je nodig hebt bij eerste koophuis. In de praktijk kun je alleen samen kopen.

4

SOLIDARITEIT TUSSEN GENERATIES

Voor pensioenen, coronamaatregelen en kosten voor bijvoorbeeld de klimaattransitie hangt jongeren een hoge rekening boven het hoofd, maar zij ervaren maar weinig solidariteit met hun belangen als student.

Online raadpleging

Achtergrond en methodologie

De raadpleging is vormgegeven in samenwerking met KiesKompas, om de kwaliteit en wetenschappelijke basis van onze methodiek te borgen. Naast het bieden van de technische functionaliteiten van het platform heeft KiesKompas meegedacht over het neutraal en uitgebalanceerd formuleren van de stellingen, balans tussen de verschillende onderwerpen en de interpretatie van de statistische analyses van de data.

Binnen de raadpleging zijn technische aspecten van verschillende studiefinancieringssystemen buiten beschouwing gelaten, om te voorkomen dat bestaande wereldbeelden leidend zijn in de beantwoording. Daarom is zoveel mogelijk gevraagd naar de dilemma's en principes die leidend zijn voor het bepalen van een standpunt over studiefinanciering. Als zodanig is niet gevraagd hoe hoog de basisbeurs moet zijn, hoe lang je zou moeten afbetalen of hoe hoog de rente mag zijn, maar waarom de deelnemer studiefinanciering al dan niet belangrijk vindt, wie verantwoordelijk is voor de kosten van ons hoger onderwijsstelsel, en wat je van een student mag verwachten, nu en in de toekomst. De gekozen opbouw ten aanzien van de dilemma's is van groot naar klein: de basis van het systeem, de voorwaarden van het systeem en vervolgens de aanvullende regelingen zoals reisrecht.

De **basis** van het studiefinancieringssysteem: welk systeem wordt gehanteerd, wie heeft er recht op ondersteuning en wie betaalt de rekening? Dit wordt gereflecteerd in stellingen over bijvoorbeeld kostenverantwoordelijkheid, de mate waarin studenten zelfstandig zouden moeten zijn van hun ouders en het doel van studiefinanciering.

De **voorwaarden** van het systeem: hoe lang heb je recht op de voorziening, wat is een acceptabele hoogte en duur van je schuld en in welke mate mag een schuld gevolgen hebben voor je verdere toekomst (afdracht van je inkomen, hypotheekkansen)? Deze aspecten hebben invloed op de kosten van het systeem, maar zijn niet onderscheidend voor het gekozen basissysteem. Zo kan een 'oude' basisbeurs ingevoerd worden met een langere terugbetaalperiode met een lager afbetaalpercentage (zoals in het huidige leenstelsel), of zou in het huidige leenstelsel de terugbetaalperiode kunnen worden verkort, of een tussenvorm van dezen. Daarom hebben we ook hier gevraagd naar onderliggende principes, zoals: hoeveel impact mogen je financiële uitgaven tijdens je studie je verdere leven beïnvloeden, in hoeverre is schuld acceptabel en hoe lang mag je daaraan vast zitten.

Aanvullende regelingen die in alle systemen toegepast kunnen worden, zoals een aanvullende beurs voor studenten uit minder draagkrachtige gezinnen, de OV-reisvoorziening en de duur van het recht op studiefinanciering. Voor deze aspecten is primair gevraagd naar het belang (weging op een schaal van 0-10) in plaats van een Likert-score (eens/oneens op een 5-puntsschaal).

De stellingen zijn daarnaast gegroepeerd per **thema**. Deze thema's (en de verdeling van bijbehorende stellingen) zijn gekozen op basis van een grondige analyse van nieuwsberichten, debatten en discussies met experts over dit onderwerp en bevragen de meest voorkomende dilemma's die uit de daarin gebruikte argumenten voortvloeien. De uiteindelijke thema's en de stellingen zijn geformuleerd op basis van gesprekken met wetenschappelijke experts uit verschillende vakgebieden en ondersteunend onderzoek zoals weergegeven in de voorgaande hoofdstukken. Daarnaast zijn de thema's voorgelegd aan een studentenklankbordgroep binnen de achterban van de LSVb en de FNV Young & United.

De raadpleging is opgedeeld in 21 **stellingen** (voor een overzicht, zie bijlage 1). Alle stellingen vallen onder één van de volgende vijf thema's:

- Schuld
- Onderwijs

- Toekomst
- Welzijn
- Zelfstandigheid

De stellingen zijn geformuleerd in samenwerking met Kieskompas om de wetenschappelijke kwaliteit van onze aanpak te borgen. De stellingen zijn zodanig ingeschaald dat ze evenredig op het assenstelsel zijn verdeeld, om de balans tussen de voors- en tegens te bewaren. Een stelling als 'Studeren is voornamelijk een investering in jezelf' had ook andersom geformuleerd kunnen worden: Studeren is voornamelijk een investering in de maatschappij. De antwoorden op de stellingen zijn geplot op twee assen: verantwoordelijkheid en financiële kosten. De twee assen zijn geformuleerd met twee hoofdvragen rondom het studiefinancieringsstelsel in het achterhoofd:

- Hoeveel mag het studiefinancieringsstelsel kosten?
- Wie is (primair) verantwoordelijk voor de kosten van het studiefinancieringsstelsel?

Elk van de stellingen wordt gescoord op één van de twee assen. De ongewogen optelsom van deze scores leidt tot een coördinaat op het landschap van studiefinancieringssystemen. Het landschap is verdeeld in vier kwadranten, waar in elk kwadrant een studiefinancieringssysteem als voorstel is aangehaald. Deze studiefinancieringssystemen zijn gestoeld op de verhouding verantwoordelijkheid (individueel versus maatschappij) en kosten studiefinancieringsstelsel (hoog versus laag). Hierbij zijn de volgende vier stelsels met de gehanteerde definities aangehaald.

Gehanteerde definities

Studietax

In het stelsel van de studietax draait niet de overheid of de individuele student volledig op voor de studiekosten, maar wordt de studiefinanciering door de steeds groter wordende groep hoger opgeleiden betaald. Aan het begin van zijn studie krijgt elke student een riant studiebeurs. Dit is geen lening, maar een gift, waarover geen rente wordt betaald. In ruil voor deze gift betaalt een student gedurende zijn gehele werkende leven meer belasting voor elke euro boven de draagkrachtvrije voet.

Leenstelsel

In het leenstelsel springt de overheid alleen bij als ouders een laag inkomen hebben, verder zijn studenten en hun ouders zelf volledig verantwoordelijk voor de kosten van zowel studie als levensonderhoud. Studenten hebben 35 jaar om hun lening af te lossen, daarna wordt eventuele restschuld kwijtgescholden.

Basisbeurs (oude systeem)

In dit stelsel hebben studenten recht op een basisbeurs, aanvullende beurs en een lening. De hoogte van de basisbeurs verschilt voor thuis- en uitwonende studenten. De aanvullende beurs is afhankelijk van de gezinssituatie van de student en het inkomen van de ouders. Daarnaast kan er ook nog een bedrag tot een maximum van 1071 euro per maand worden geleend om de studie te financieren.

Schuldenvrije basisbeurs

Met de kostendekkende basisbeurs wordt een basisbeurs bedoeld waarmee je met een baan van ongeveer 10-12 uur per week, schuldenvrij kan studeren. Naar schatting zijn thuiswonende studenten

ongeveer 600 euro per maand kwijt, voor uitwonende studenten is dat ongeveer 1000-1200 euro⁷². Je kunt er vanuit gaan dat studenten met een baan voor 10-12 uur per week zo'n 400 à 500 euro per maand kunnen bijverdienen. Alle studenten hebben recht op deze basisbeurs. Als student ben je daardoor niet meer afhankelijk van je ouders om uit de kosten te komen. Aan de kostendekkende basisbeurs kunnen nog wel aanvullende voorwaarden verbonden zijn. Zo zou de kostendekkende basisbeurs, maar maximaal voor de nominale studieduur (drie jaar bachelor + één jaar master) kunnen gelden.

Resultaten

Deelnemers

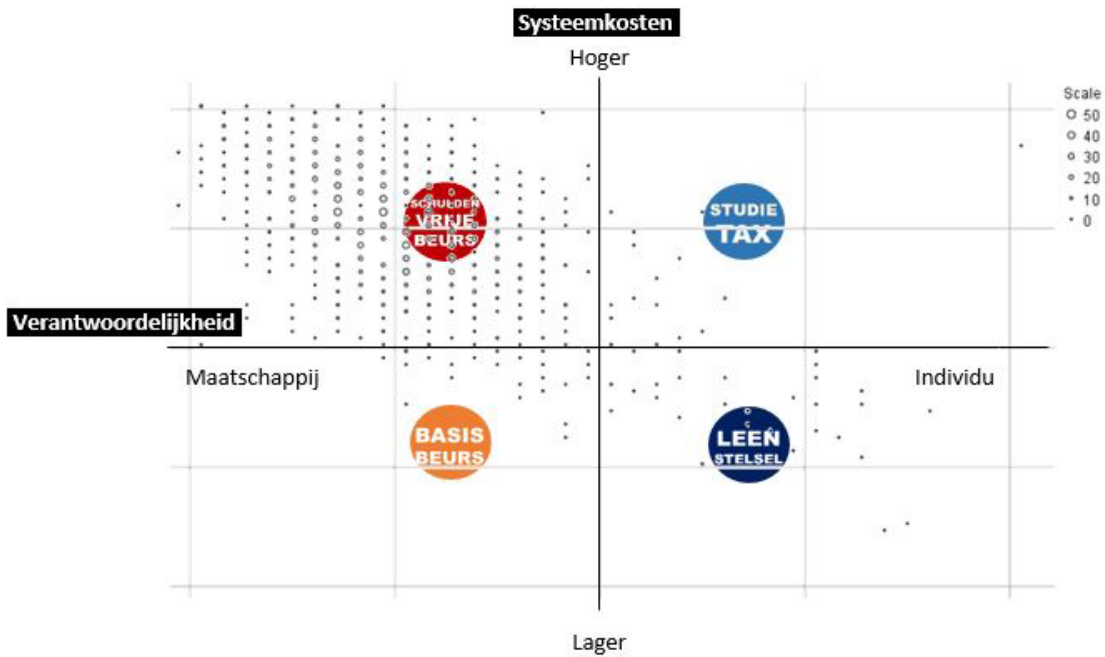
In totaal 5003 deelnemers hebben de raadpleging ingevuld, onder wie 3987 fulltime en 119 parttime studenten (zonder recht op studiefinanciering). De rest van de deelnemers bestaat uit scholieren die binnenkort gaan studeren (3,9%), ouders, docenten en een categorie "anders". Ruim 85% van de respondenten is tussen de 18 en 25 jaar oud. De respondenten komen overal uit het land en vertegenwoordigen een goede doorsnede qua gemiddeld aantal leners (74%) vs niet-leners (16%), met en zonder aanvullende beurs (25% respectievelijk 63%) en verdeling universitair en hbo (respectievelijk 50% en 33% van de respondenten). Omdat de campagne zich voornamelijk heeft gericht op de regelingen voor hoger onderwijs is het aantal MBO'ers dat de raadpleging in heeft gevuld laag.

Een deel van de deelnemers betreft de achterban: deze raadpleging is uitgezet onder zoveel mogelijk studenten uit de netwerken van de Landelijke Studentenvakbond, aangesloten lokale bonden, FNV Young & United en een breed scala aan studentenorganisaties. Echter hebben ook 200 studentenorganisaties studenten opgeroepen de raadpleging in te vullen. Daarnaast is geadverteerd op social media, gericht op de doelgroep van 18 tot 25 jaar in studentensteden.

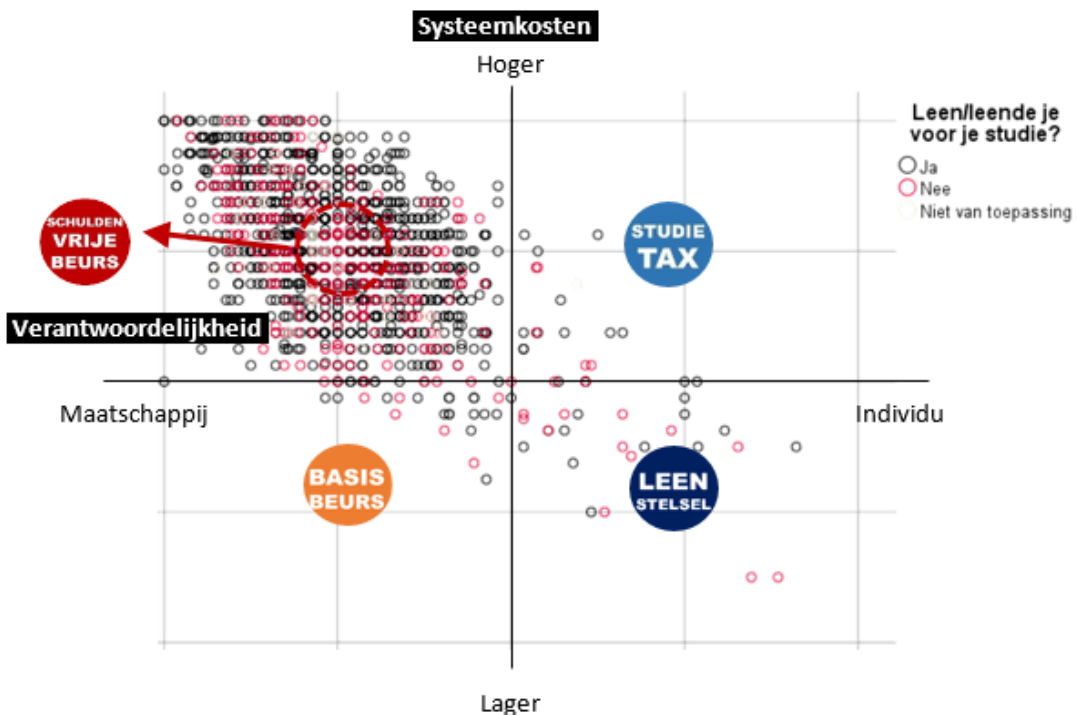
Stellingen

De stellingen en positionering op het landschap leidde bij de overgrote meerderheid tot een keuze voor het 'schuldenvrije basisbeurs'-scenario. In onderstaande grafiek zijn de clusters gegroepeerd weergegeven om het inzicht in de spreiding te vergroten:

⁷² Van der Werf et al, 2017; Kuijper, K., 2019, Poon, J., 2019; Rijksoverheid (2), 2020; Van den Broek, et al., 2019, p.7; Kuijpers et al, 2020, Dienst Uitvoering Onderwijs (2), 2020 .

Naast deze algemene spreiding zijn meerdere analyses gedraaid om eventuele verschillen tussen groepen te bepalen. Deze vergelijking is uitgevoerd voor leners versus niet-leners, verschillen tussen hbo en wo en zowel voor studenten met/zonder werk als studenten met méér of minder dan 12 uur werk per week. Zoals de vrij eenduidige spreiding al doet vermoeden zijn geen noemenswaardige verschillen te onderscheiden tussen de verschillende groepen. Vrijwel alle grafieken laten op dit punt een vergelijkbaar patroon zien, zoals ook in onderstaand voorbeeld over leners versus niet-leners.

Op de stellingen is daarnaast een factoranalyse uitgevoerd om eventuele samenhang en patronen tussen verschillende groepen variabelen te kunnen bepalen en verklaren. Daaruit zijn vijf hoofdonderwerpen gedestilleerd: de gevolgen van schuld (teveel druk, niet op kamers kunnen), het financieel bewustzijn, de sociaal-maatschappelijke waarden achter onderwijs (snelheid en kwaliteit, nevenactiviteiten) de mate van afhankelijkheid van ouders en de mate de schuld een individuele verantwoordelijkheid zou mogen zijn. Op basis van een betrouwbaarheidsreductie⁷³ bleven alleen de eerste drie variabelen als significant overeind.

De drie variabelen bieden verrassend herkenbare aanknopingspunten uit eerdergenoemde debatten. De eerste factor bestaat voornamelijk uit factoren die te maken hebben met hoe studenten hun studie momenteel ervaren: een lange werkweek, een onwenselijke tegenstelling tussen een hoge schuld en op kamers, stress en forse leendruk. De gemiddeld extreem hoge scores op deze onderwerpen – een meerderheid ‘helemaal eens’ en meer dan driekwart ‘eens’ of meer, onderstrepen de urgentie die op deze punten ervaren wordt.

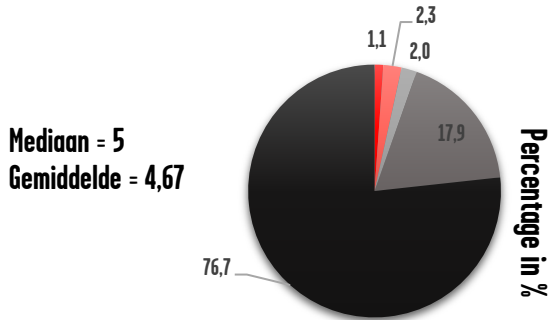
Waar critici van studiefinanciering veelal stellen dat studenten hun studie met hun toekomstige baan prima kunnen terugbetalen, wordt dit niet zo ervaren. Men is bereid hard te werken en vindt het tot op zekere hoogte redelijk om verantwoordelijkheid te nemen voor een eigen aandeel in de kosten, maar vindt dat bij meer dan fulltime inzet een schuld onacceptabel is.

Tot slot is er de sociaal-maatschappelijke dimensie van het onderwijs, waarin vooral aandacht is voor de eerdergenoemde bredere ontwikkeling: de mogelijkheid om nevenactiviteiten te ondernemen, het volgen van een studie waarvan baankansen wellicht minder zijn, en een aversie tegen de druk om zo snel als mogelijk af te studeren.

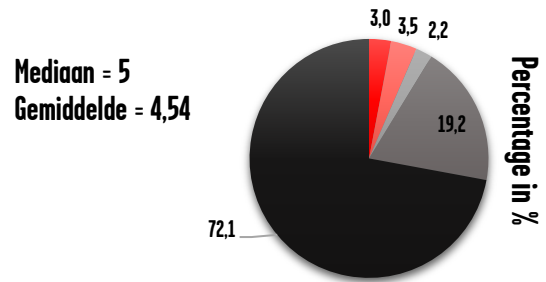
⁷³ Cronbach's alpha: factoren met een alpha van 0,6 of hoger.

Factor 1: zorgen leenstelsel

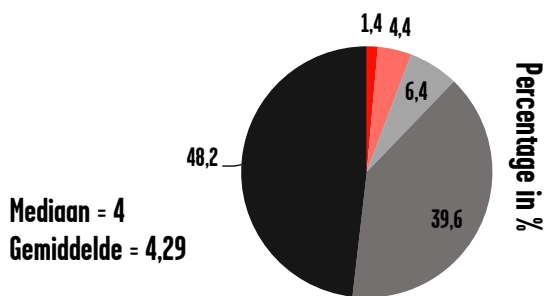
10: Het is onacceptabel dat studenten stressklachten ervaren als gevolg van het leenstelsel.

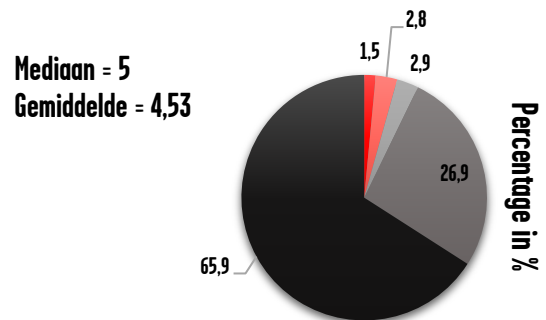
9: Het is onacceptabel om van studenten te verlangen dat zij meer dan 50 uur per week aan studie en werk besteden om schuldenvrij te kunnen rondkomen.

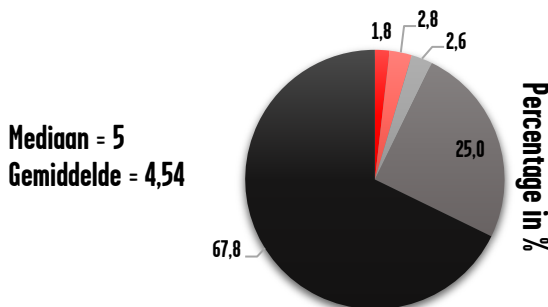
16: Het is belangrijk dat studenten op kamers kunnen gaan wonen zonder daardoor heel veel extra schulden op te bouwen.

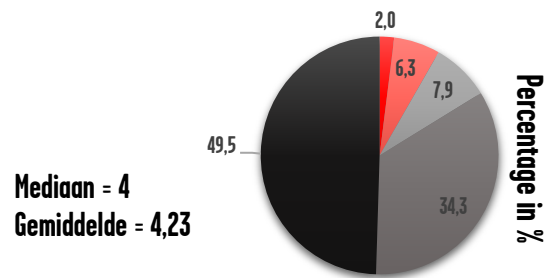
6: Het is belangrijk dat er een basisbeurs wordt ingevoerd om te voorkomen dat afgestudeerden later moeilijk een hypotheek kunnen krijgen.

2: Het is problematisch als afgestudeerden met een studieschuld van meer dan 24,000 euro (HBO) of 28,000 euro (WO) aan hun werkende leven moeten beginnen.

13: Het huidige leenstelsel zorgt voor te veel druk op nominaal (zonder vertraging) af te studeren.

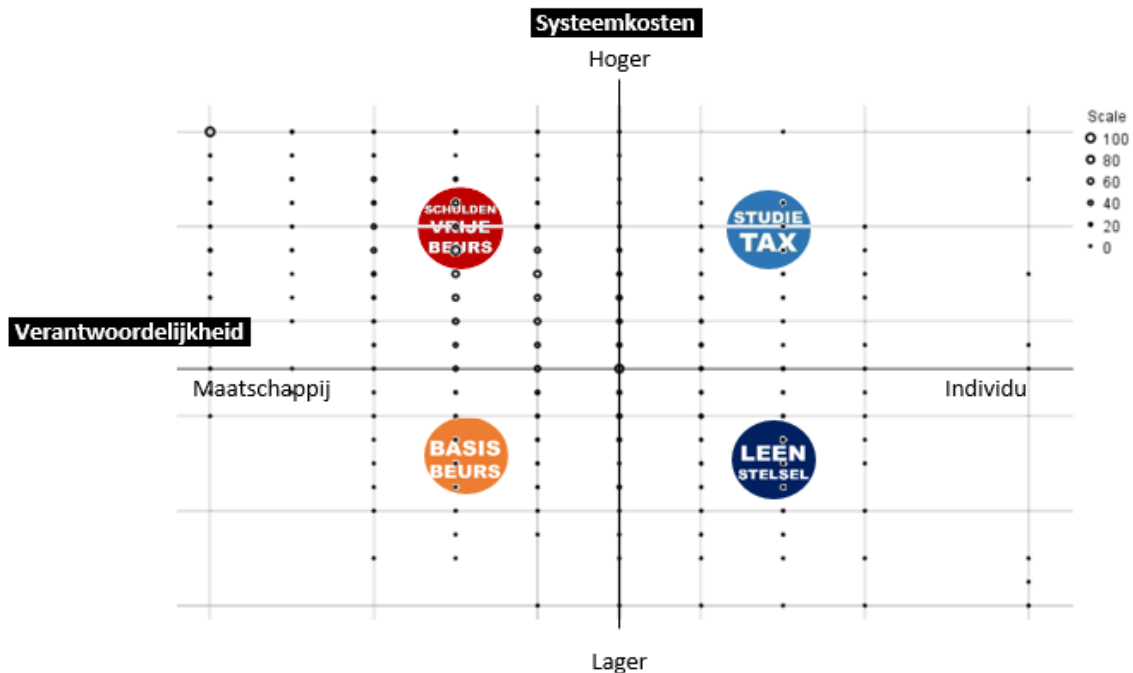
Voor alle afgebeelde grafieken geldt:

- 1 - Helemaal niet mee eens
- 2 - Niet mee eens
- 3 - Neutraal
- 4 - Mee eens
- 5 - Helemaal mee eens

Stemvragen

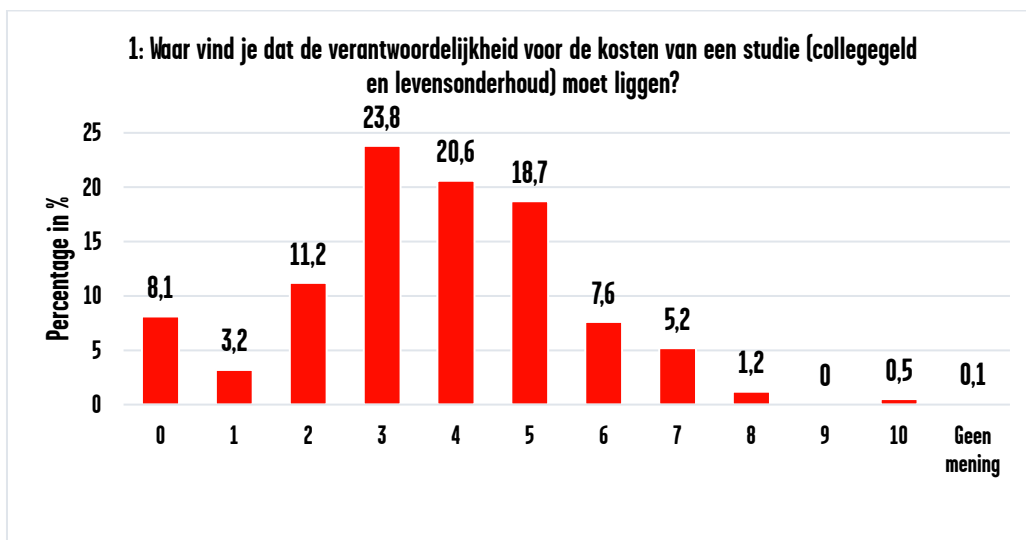
Na de oriëntatie qua in het studiefinancieringssysteem-landschap kregen deelnemers de mogelijkheid hun stem uit te brengen op basis van een set van 8 eindvragen, die gezamenlijk het advies richting politiek vormen. Voor deze vragen geldt dat ze door ongeveer de helft van de respondenten zijn ingevuld. Deels heeft dit te maken met het feit dat dit een extra handeling inhield, deels is dit veroorzaakt door een langdurige technische storing die pas na verloop van tijd verholpen kon worden.

De positioneringsvragen zijn gesteld in een 10-puntsschaal, om deelnemers de kans te geven zelf hun positie in het assenstelsel te bepalen. Dit levert een iets genuanceerder beeld op met betere spreiding, maar de meerderheid van de respondenten scoort in het linker bovenkwadrant.

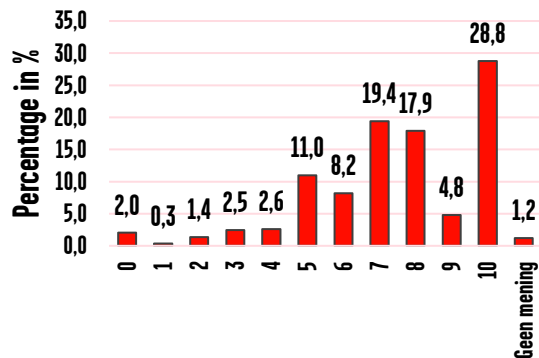
Mediaan: 4,00; 6,50 (x; y) en gemiddelde 3,75;6,37 weergegeven in rood

Gevraagd naar de verdeling van verantwoordelijkheid voor studiekosten tussen individu en maatschappij geeft een consistente meerderheid aan daar een balans in te willen zoeken: de student kan redelijkerwijs ongeveer een derde bijdragen, de rest zou moeten worden bijgelegd door de maatschappij.

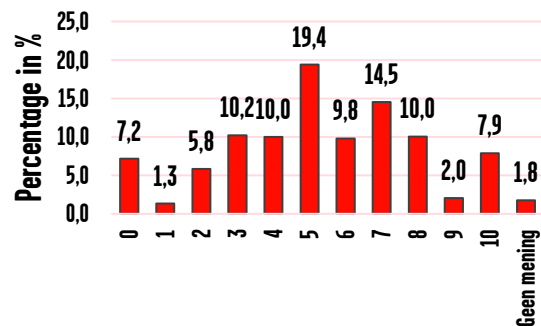
Dit relatief genuanceerdere standpunt wordt gereflecteerd in de gemiddeld hoge score over het kwijtschelden van het collegegeld (7,44/10), en de voorkeur voor een fifty-fifty verdeling van de kosten voor levensonderhoud (5,58/10). Tegelijkertijd vindt slechts 7% van de respondenten dat de student relatief méér zou moeten inleggen dan de maatschappij. Daarbij geeft een grote meerderheid aan dat bedrijven een grotere bijdrage zouden moeten leveren.

2: Welk deel van de kosten van het collegegeld moet na het behalen van je diploma worden kwijtgescholden in het studiefinancieringssysteem?

0 = niets. 10 = alles. Gemiddelde = 7,44. Mediaan = 8.

3: Welk deel van de kosten van het levensonderhoud van uitwonende studenten moet na het behalen van je diploma worden kwijtgescholden in het studiefinancieringssysteem?

0 = niets. 10 = alles. Gemiddelde = 5,28. Mediaan = 5.

Doel studiefinanciering

Opvallend is dat ongeveer de helft van de studenten studiefinanciering voornamelijk ziet als middel om het doen van een studie en het halen van een diploma mogelijk te maken, terwijl de andere helft meer de nadruk legt op optimaal studieverloop en onafhankelijkheid. Een antwoord in één van beide categorieën wil overigens niet zeggen dat de deelnemer de andere optie(s) niet relevant vond; het was technisch helaas niet mogelijk om meer dan één antwoord toe te staan.

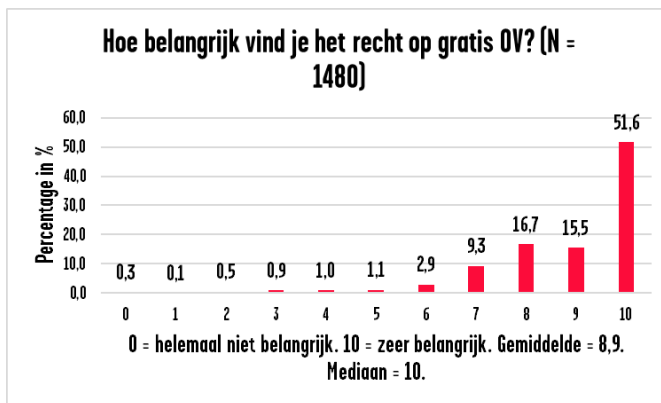
Samengevatte resultaten eindvragen

Stelling	Schaal	Verdeling	Gem	Mediaan
Waar vind je dat de verantwoordelijkheid voor de kosten van een studie (collegegeld en levensonderhoud) moet liggen?	10-punts	0 = volledig bij de maatschappij, 10 = volledig bij het individu	3,69	4
Welk deel van de kosten van het collegegeld moet na het behalen van je diploma worden kwijtgescholden in het studiefinancieringssysteem?	10-punts	0 = niets, 10 = alles	7,44	8
Welk deel van de kosten van het levensonderhoud van uitwonende studenten moet na het behalen van je diploma worden kwijtgescholden in het studiefinancieringssysteem?	10-punts	0 = niets, 10 = alles	5,58	5
Meer investeringen in de kwaliteit van hoger onderwijs zijn noodzakelijk, ook als dit de maatschappij meer kost.	Likert	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,19	4
Bedrijven zouden meer moeten bijdragen aan de kosten van hoger onderwijs, om te profiteren van de Nederlandse hoogopgeleide arbeidsmarkt.	Likert	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,12	4
De belangrijkste functie van een studiebeurs is...	Meerkeuze vraag	0 = ...dat iedereen een diploma kan behalen; 1 = ...dat studenten zich zo optimaal mogelijk kunnen ontwikkelen; 2 = ...dat studenten onafhankelijk van hun ouders hun eigen keuzes kunnen maken; 3 = ...om de verschillen tussen studenten uit verschillende financiële inkomensgroepen te verkleinen; 4 = ...om te voorkomen dat studenten een studie kiezen puur op waar ze later het meest mee kunnen verdienen; 5 = ...iets anders; 6 = Geen mening/weet ik niet..		nvt
Vind je dat studenten onder het huidige leenstelsel gecompenseerd moeten worden en zo ja, hoe? NB: met compensatie wordt alleen het bedrag van de basisbeurs bedoeld.	Meerkeuze vraag	0 = Ja, kwijtschelding van opgebouwde schuld bij DUO. Als je niet geleend hebt, heb je pech; 1 = Ja, kwijtschelding van opgebouwde schuld bij DUO en een vast bedrag compensatie in cash als je niet geleend hebt. 2 = Ja, volledige compensatie in cash van het basisbeursbedrag voor alle studenten. 3 = Ja, ik wil graag compensatie, maar ik vind het belangrijk dat er een uitvoerbare regeling komt. De waarde is vooral symbolisch. 4 = Nee, compensatie is niet nodig. 5 = Anders. 6 = Geen mening/weet ik niet.		nvt

Aanvullende regelingen

Wat betreft aanvullende regelingen zijn extra vragen gesteld over het belang van een OV-kaart, onderwijskwaliteit, de aanvullende beurs en het belang van zelfstandigheid in relatie tot de ouderbijdrage.

Uit de resultaten blijkt dat de mate van onderwijskwaliteit die geleverd kan worden voor veel studenten een punt van zorg blijft. In de hele dataset is de meest eenduidige score op de verhoging van de kwaliteit van het onderwijs: bijna 90% van alle respondenten geeft het belang van onderwijskwaliteit een 8 of hoger op een schaal van 1-10 en zo'n 85% van de respondenten geeft aan dat er meer investeringen nodig zijn in het hoger onderwijs, ook als dit de maatschappij meer kost. Wat betreft de OV-kaart valt op dat er geen twijfel is over de noodzaak om dit voor studenten te regelen: studenten scoren hier vrijwel unaniem het maximum.

Conform verwachting is er veel steun voor een aanvullende beurs, ook onder deelnemers die daar zelf geen recht of belang bij hebben. Toegankelijkheid, door middel van een solide basis die schuldenvrij studeren mogelijk maakt voor iedereen, lijkt het uitgangspunt.

Zoals aangegeven zijn leenvoorwaarden een complex gegeven maar niet onderscheidend voor het gekozen basissysteem. Een basisbeurs kan prima worden toegevoegd aan het huidige systeem van 35 jaar afbetalen, of andersom kan ook in het leenstelsel gekozen worden voor een kortere afbetalingsperiode. Hoe dan ook blijft de druk die de lening uitoefent op de kansen op de woningmarkt een belangrijk obstakel voor jonge afgestudeerden, dat maar moeizaam opgelost kan worden met een langere betalingstermijn omdat een schuld ook afbetaald moet worden, en daarom meeweegt bij de verstrekking van verdere leningen.

Implicaties voor de verschillende studiefinancieringssystemen

Zoals aangegeven is de oproep vanuit studenten om de rollen om te draaien: niet zij, maar de maatschappij zou grofweg twee derde van de kosten van een studie op zich moeten nemen om studenten in staat te stellen – met een eigen bijdrage die met een baan van maximaal 12 uur per week kan worden opgebracht – schuldenvrij te studeren. De mogelijkheden om een (initiële) opleiding in het hoger onderwijs te volgen wordt daarmee meer deel van de nationale infrastructuur dan een individuele aangelegenheid.

Daarnaast is helder dat kwaliteit een prijs heeft, zowel als het gaat om de investering die de maatschappij – en bedrijven in het bijzonder – zou moeten doen wat de kwaliteit van onderwijs betreft als een investering in het bredere levensonderhoud om je als student toe te kunnen leggen op je studie en je ook op sociaal-maatschappelijk vlak te kunnen ontwikkelen. In het kader van kansengelijkheid is dit zeker een aspect om nader te onderzoeken. Kortom: onderwijs heeft zijn prijs en zowel studenten als andere respondenten vinden het belangrijk dat daarin geïnvesteerd wordt.

Voor de gepresenteerde studiefinancieringssystemen betekent bovenstaande dat studenten vragen om a) voldoende financiële middelen om zonder schulden en met en eigen bijdrage in hun levensonderhoud te voorzien tijdens hun studie; en b) de investeringskosten beter te verdelen tussen individu en maatschappij: één derde voor de individuele student en twee derde voor de maatschappij.

Bovenstaande eisen sluiten het **leenstelsel** als optie uit, vanwege de hoge mate van schuld die een studie met zich meebrengt en de scheve verdeling van lasten tussen student en maatschappij.

Het **studietax** systeem biedt de gevraagde financiële ondersteuning en zorgt er bovendien voor dat er geen individuele schuld ontstaat. Echter, in dit model draagt de maatschappij vrijwel helemaal geen risico's meer en ontstaat er een vreemde extra belastingstructuur die bovenop de reguliere belastingen komt, waardoor de kosten van deze investering wel heel unilateraal bij de student worden gelegd. Daarmee voldoet ook dit stelsel niet aan de door de studenten gestelde randvoorwaarden, tenzij het fonds op grote schaal gefinancierd wordt via publieke middelen. Echter, het verschil met een basisbeurs is dan beperkt, en weegt niet op tegen de risico's dat bedrijven verdere invloed claimen op het type te volgen studies in ruil voor hun bijdrage.

De **voormalige basisbeurs** betreft een systeem waarin wel door de maatschappij geïnvesteerd wordt, maar waarin studenten alsnog met enige regelmaat fors in de schulden blijven zitten. Daarnaast ben je als student óf aangewezen op studie of bijbaan, óf afhankelijker van een ouderbijdrage als je ouders een redelijk inkomen hebben.

Lessen uit het buitenland

Waar Nederland sinds 2015 een leenstelsel heeft, pakken omliggende landen het vaak anders aan. Landen als Duitsland, België, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk hebben ieder een ander studiefinancieringsstelsel. De verschillende stelsels geven inzicht in wat er anders kan in Nederland, maar ondersteunen tegelijkertijd het antwoord op de vraag wie er verantwoordelijk is voor de bekostiging van het hoger onderwijs.

Waar in Nederland de basisbeurs is afgeschaft, krijgen studenten in een land als **Denemarken** nog wel een studiebeurs tot ongeveer 800 euro. De hoogte van deze basisbeurs is afhankelijk van het inkomen van de ouders en de woonsituatie van de student. Het collegegeld is in Denemarken bovendien gratis. Daarnaast kunnen studenten nog lenen en mogen ze een bijbaantje hebben.⁷⁴In de praktijk betekent dit dat bijna 75% van de Deense studenten zijn studie financiert zonder een lening aan te gaan, omdat ze studiebeurs ontvangen of helemaal niet gebruik maken van overheidsfinanciering. Daarnaast heeft ongeveer 25% van de studenten een lening en een studiebeurs, waarmee ze hun studie bekostigen.⁷⁵Een groot deel van de Denen hoeft met andere woorden niet te lenen om zijn studie te betalen.

Ook in **Duitsland** maken studenten aanspraak op studiefinanciering vanuit de overheid. De studiefinanciering kan oplopen tot 735 euro per maand, waarvan de ene helft een gift en de andere helft een lening is. De hoogte van de financiering hangt af van het inkomen van de student en het inkomen van zijn ouders. Daarnaast zijn Duitse studenten verplicht om collegegeld te betalen. Dat bedrag hangt af van de stad en deelstaat waar de student woont, maar is lager dan het Nederlandse bedrag. Studenten kunnen ook nog private leningen afsluiten.⁷⁶In Duitsland is het met andere woorden vrij gewoon om een lening aan te gaan. Zonder die lening kunnen weinig studenten hun studie bekostigen.

⁷⁴ <https://www.su.dk/english/state-educational-grant-and-loan-scheme-su/>

⁷⁵ OECD, Education at Glance 2018, p. 321

⁷⁶ <https://www.bmbf.de/en/the-german-federal-training-assistance-act-bafog-provides-educational-opportunities-2010.html>

In **Nederlandstalig België** hebben studenten ook recht op studiefinanciering. De financiering varieert tussen de 23 en de 482 euro per maand. Het bedrag is erg afhankelijk van het inkomen van de ouders en de woonsituatie van de student. Belgische studenten betalen een stuk minder collegegeld dan Nederlanders. Ze betalen een vast bedrag van rond de 300 euro en nog ongeveer 10 euro per studiepunt. Daarnaast is het voor Belgische studenten niet mogelijk om nog een extra studielening af te sluiten.⁷⁷ Belgen zijn dus erg afhankelijk van hun ouders en een bijbaan als ze hun studie willen bekostigen. De studiefinanciering is namelijk niet hoog genoeg om een kamer te betalen.

Het **Verenigd Koninkrijk** heeft net zoals Nederland de basisbeurs afgeschaft. Studenten kunnen tijdens hun gehele studie bijna 2000 euro per maand lenen. De hoogte van het bedrag is afhankelijk van hun woonsituatie en hun studiefase. Het collegegeld kan oplopen tot 11.000 euro.⁷⁸ Ook is het mogelijk om private studiebeurzen aan te vragen. In het Verenigd Koninkrijk moeten studenten door het hoge collegegeld vaak wel een lening aangaan om de studie te kunnen betalen. Bijna 95% van de studenten sluit een lening af bij de overheid.⁷⁹ Britse oud-studenten hebben daardoor een stuk hogere studieschuld. Die gemiddelde schuld loopt op tot ongeveer 40.000 euro en de Britse regering verwacht dat liefst 70% van de Britse afgestudeerden deze schuld nooit volledig zal afbetalen.⁸⁰

Het studiefinancieringsstelsel van een land geeft dus een indicatie over de verantwoordelijkheid die het land neemt om een hoogopgeleide bevolking te krijgen. Deense, Belgische en Duitse studenten krijgen daarom giften van de overheid, maar ze moeten bijna altijd ook een deel zelf bekostigen. Het VK kent bijvoorbeeld een leenstelsel waarin studenten veel schulden opbouwen, terwijl in het land bijna 40% hoogopgeleid is. De individuele verantwoordelijkheid is daar dus hoog. Ondanks de hoge individuele verantwoordelijkheid zijn Nederlanders gemiddeld gezien vrij hoogopgeleid. In 2019 had 33% van de Nederlanders een opleiding in het hoger onderwijs afgerond. Nederland doet het daarmee beter dan het EU-gemiddelde (28,2%) en bij de grote buur Duitsland is bijvoorbeeld maar 25,9% van de bevolking hoogopgeleid.⁸¹

⁷⁷ <https://www.belgium.be/nl/Leren/studiekosten/studietoelagen>

⁷⁸ <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/incomeandwealth/bulletins/householddisposableincomeandinequality/financialyearending2019#:~:text=Median%20household%20disposable%20income%20in,Living%20Costs%20and%20Food%20Survey.>

⁷⁹ OECD, Education at Glance 2019, p. 321.

⁸⁰ <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn01079/#:~:text=The%20average%20debt%20among%20the,will%20repay%20them%20in%20full.>

⁸¹ <https://www.onderwijsin cijfers.nl/kengetallen/internationaal/opleidingsniveau-bevolking>

Kostenplaatje

Algemeen

In 2019 bedroeg de totale onderwijsbegroting 42 miljard, 4,2% van de totale overheidsbegroting. Waar er in het eerste decennium van de 21e eeuw een stijging te zien was, dalen de uitgaven voor het hoger onderwijs al jaren. De overheid stelt dat de overheidsbijdrage voor hoger onderwijs in 2019 gemiddeld 7.500 euro per student per jaar bedraagt, inclusief studiefinanciering.^{82,83} Voor de gemiddelde studieduur betekent dat 46.275 euro voor wo-studenten en 33.225 euro voor hbo'ers. Hierbij moet worden opgemerkt dat de bijdrage per student aan hoger onderwijsinstellingen de afgelopen jaren met zo'n 25% is afgenomen.

Studenten investeren zelf ook fors in hun studietijd⁸⁴: uitwonende wo-studenten komen uit op een investering van 88.452 euro en voor een hbo-student op 63.508 euro op basis van gemiddelde uitgaven en een gemiddelde studieduur, inclusief uitloop. Thuiswonende studenten zijn minder kwijt: 55.312 euro (wo) en 39.713 euro (hbo).⁸⁵ Samenvattend kost een studie in het hoger onderwijs in totaal gemiddeld 72.000 tot 134.000 euro, waarvan ongeveer twee derde van de kosten door de student worden bijgedragen en een derde door de overheid. Uit de resultaten van de raadpleging blijkt de oproep om deze verhouding om te draaien: een derde voor rekening van de student zelf en twee derde voor rekening van de maatschappij.

Alternatieve studiefinancieringsstelsels

Voor elk van de gepresenteerde scenario's is een grove inschatting gemaakt van de kosten die implementatie van een dergelijk systeem met zich mee zou brengen. In deze berekeningen zijn de volgende aannames gedaan:

- De OV-kaart blijft in zijn huidige vorm behouden
- Daar waar het systeem uitgaat van een bijdrage van ouders (basisbeurs en leenstelsel), wordt de aanvullende beurs op het huidige niveau in stand gehouden.
- EER studenten zijn meegenomen in de begroting⁸⁶.
- De berekening betreft alleen de aanvullende kosten ten opzichte van de huidige uitgaven

'Oude' basisbeurs

Als dit studiefinancieringsstelsel in 2019 had gegolden, waren de totale overheidskosten voor de basisbeurs op 1,5 miljard euro uitgekomen. In dat jaar waren er 282 duizend uitwonende studenten met de Nederlandse nationaliteit en 326 duizend thuiswonende studenten. Een student met een uitwonende basisbeurs had 320 euro per maand gekregen en een thuiswonende student 115 euro. Er zou ongeveer 800 miljoen aan aanvullende beurzen worden uitgekeerd, net als in het huidige leenstelsel. Tegelijkertijd zou het leenbedrag dalen. Hoe erg het leenbedrag precies daalt, is lastig in

⁸² Dit komt neer op een totaal van ongeveer 5,6 miljard euro. Hierbij moet worden opgemerkt dat in dit bedrag ook 3,3 miljard aan leningen is opgenomen, waarvan de verwachting is dat deze op termijn worden terugbetaald. Daarnaast is een onduidelijke post 'ontvangsten', waarschijnlijk van huidige terug ontvangen bedragen, van bijna 9 ton opgenomen, waardoor het waarschijnlijke totaalbedrag waarschijnlijk ergens tussen de 1,0 en 1,5 miljard euro ligt. Deze data zijn echter zonder gegevens van DUO niet na te gaan.

⁸³ <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/onderwijs-algemeen/uitgaven/uitgaven-ocw>

⁸⁴ Een uitwonende student geeft ongeveer 1200 euro per maand kwijt aan zijn studie en levensonderhoud. Een thuiswonende student betaalt geen huur voor een kamer en komt uit op 750 euro. Met een gemiddelde studieduur van 6,17 jaar (wo) respectievelijk 4,43 jaar (hbo)

⁸⁵ Nibud, CPI, zorgwijzer,

⁸⁶ De afgelopen jaren zijn internationale studenten een substantieel deel gaan uitmaken van het studentenbestand. In het collegejaar 2018-2019 waren er 86 duizend internationale studenten. Deze studenten vallen in principe ook onder de uitwonende studenten.

te schatten. In 2015, het laatste jaar waarin het ‘oude’ stelsel gold, werd er 1,9 miljard euro uitgekeerd aan leningen. In 2019 besteedde de overheid bijna 3,3 miljard euro aan leningen. Dat is een stijging van 1,3 miljard euro. Die stijging is deels te verklaren door het stijgende studentenaantal. Tegelijkertijd zijn studenten een stuk meer gaan lenen door het wegvallen van de basisbeurs.

Als we deze stijging van de lening afzetten tegenover de kosten van de basisbeurs betekent het dat een basisbeurs ongeveer 1,5 miljard euro extra investeringen van de overheid zou vergen. De werkelijke kosten zijn hoger, omdat een studielening in de praktijk niet altijd wordt afbetaald. In dit stelsel blijven studenten lenen, dus voor de overheid blijft die lening een kostenpost.

Kostendekkende basisbeurs

Bij een kostendekkende basisbeurs wordt het hele stelsel vervangen door een basisbeurssysteem waarin alle studenten in staat worden gesteld schuldenvrij te studeren. Hiervoor wordt uitgegaan van de NIBUD begroting van 2017, gecorrigeerd voor inflatie en inclusief kosten voor het collegegeld. Iedereen heeft dezelfde rechten, wel wordt verschil gemaakt tussen uit- en thuiswonenden.

Het kostenplaatje van een gemiddelde uitwonende student ziet eruit als volgt:

Kostenpost	Bedrag
Kamer	434
Collegegeld	173
Overige studiekosten (boeken etc)	58
Boodschappen	181
Vervoer (naast studenten-OV)	63
Zorgverzekering	106
Ontspanning en sport	146
Kleding en schoenen	47
Telefoon	26
Totaal uitgaven	1234
Opbrengsten bijbaan	-/- 450
Hoogte benodigde studiebeurs uitwonend	745

En voor thuiswonende studenten:

Kostenpost	Bedrag
Collegegeld	173
Overige studiekosten (boeken etc)	58
Kostgeld	128
Vervoer (naast studenten-OV)	63
Zorgverzekering	106
Ontspanning en sport	146
Kleding en schoenen	47
Telefoon	26
Totaal uitgaven	619
Opbrengsten bijbaan	-/- 450
Hoogte benodigde studiebeurs uitwonend	297

In dit stelsel wordt er geen rekening gehouden met het inkomen van de ouders of een eventuele ouderbijdrage. Wel wordt er rekening gehouden met een gemiddelde bijbaan van 12 uur in de week,

waarmee de student 450 euro verdient. Op deze basis zou het haalbaar moeten zijn om studenten schuldenvrij te laten studeren. Wel moet nagedacht worden over eventuele aanvullende regelingen voor studenten die vanwege de zwaarte van hun studie, functiebeperking of andere zwaarwegende factor niet kunnen werken.

Met deze aannames in het achterhoofd zou een uitwonende student 750 euro per maand ontvangen en een thuiswonende student 300 euro. De eerste raming voor deze kostendekkende basisbeurs komt uit op 3,7 miljard euro. Tegelijkertijd valt de kostenpost voor aanvullende beurzen weg. In 2019 bedroeg deze uitgavenpost nog ruim 800 miljoen euro. Ook zal een groot deel van de studenten niet meer lenen.

Studietax

In het berekende voorbeeld is uitgegaan van een riant gift van 35,000 euro, welke terugbetaald wordt via een aanvullende belasting die gedurende het gehele werkende leven wordt geheven.

Aannames:

- De heffingsvrije voet is – net als in het huidige leenstelsel – vastgesteld op 145 procent van het wettelijk minimumloon.
- Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen alleenstaanden en samenwonenden.
- Het belastingpercentage dat de oud-studenten betalen is 3% op dit inkomen boven de draagkrachtvrije voet.
- In 2020 hebben hoogopgeleiden na inflatiecorrectie een gemiddeld inkomen van 55.557 euro. Er is daarnaast vanuit gegaan dat inkomen jaarlijks met 1,5 procent stijgt.
- Het aandeel werkenden is op basis van de cijfers uit 2020 gekozen op 81,4 procent.

Binnen de groep hoger opgeleiden zijn er grote verschillen. Deze studietax heeft dan ook een nivellerende werking. Wanneer een oud-student gemiddeld minder verdient, betaalt hij ook minder af. De grootverdieners compenseren die lagere belastinginkomsten, doordat zij eenzelfde percentage van hun inkomen afdragen. Omdat niet alle hoogopgeleiden (fulltime) werken, moet elke hoogopgeleide in plaats van de 35.000 euro die hij krijgt 42.997 euro afbetalen gedurende zijn werkende leven. Een hoogopgeleide is daartoe in staat als hij het gemiddelde inkomen van 55.557 euro verdient en tot zijn 67e werkt. De invoering van een studietax zou voor de overheid een netto besparing opleveren: na het startkapitaal worden overige kosten over de langere termijn gedragen door de studenten zelf.

Compensatie

In 1986 werd de eerste vorm van de basisbeurs al ingevoerd. Alhoewel er door de jaren heen kleine aanpassingen zijn geweest, bleef het uitgangspunt dat de beurs omgezet werd in een gift bij afstuderen. Met deze studiebeurs had iedere student ouder dan achttien jaar de mogelijkheid om te studeren. Geld bij lenen was optioneel. Sinds 2015 is het leenstelsel ingevoerd ter vervanging van de basisbeurs voor hbo- en wo studenten. Studenten die per september 2015 een nieuwe bachelor- of masteropleiding beginnen ontvangen geen basisbeurs meer. Daardoor hebben zij over de afgelopen vijf jaar als thuiswonende/uitwonende respectievelijk gemiddeld 104 euro en 291 euro per maand per student misgelopen, waardoor hun schuld naar schatting duizenden euro's hoger is dan die van voorgaande en toekomstige generaties studenten.

Op dit moment is een meerderheid van de Kamer voor het herzien van de studiefinanciering. Het opnieuw invoeren van een vorm van basisbeurs maakt dat deze lichte studenten de enige cohort in meer dan 35 jaar tijd is die geen overheidssteun heeft ontvangen voor het volgen van een opleiding in het hoger onderwijs. Dat geeft het een onevenredig nadeel ten opzichte van de cohorten vóór en na hen. Recent afgestudeerden hebben bovendien te maken met een ontoegankelijke woningmarkt en

veel onzekerheid als gevolg van de coronacrisis. Als zodanig lijkt het niet meer dan redelijk om deze groep te compenseren voor de niet-uitgekeerde studiefinanciering.

Allereerst moet er worden uitgezocht op welk bedrag studenten recht hebben. Daarom is er voor de periode tussen collegejaren 2015-2016 en 2019-2020 berekend hoeveel basisbeurs studenten zijn misgelopen. Daarvoor zijn de bedragen aangehouden die door DUO worden uitgekeerd aan studenten die nog steeds recht hebben op een basisbeurs.

Tabel 1 Hoogte basisbeurs thuis/uitwonend periode 2015-2020

Basisbeurs	thuiswonend	Uitwonend
2015-2016	€102,77	€286,15
2016-2017	€103,78	€288,95
2017-2018	€104,40	€290,68
2018-2019	€104,73	€291,61
2019-2020	€108	€300,69
Gemiddeld	€104,74	€291,62

De compensatie is berekend aan de hand van de realisatiegegevens van DUO over de afgelopen vijf jaar⁸⁷. Die gegevens zijn terug te vinden in de Rijksbegroting onder het kopje studiefinanciering. Hieruit valt op te maken dat DUO niet alle studenten meeneemt in zijn registratie. Alleen studenten die recht hebben op studiefinanciering (basisbeurs, aanvullende beurs, ov-kaart of lening) zijn vermeld. Onder meer internationale studenten, deeltijdstudenten, studenten die langer dan zeven jaar studeren en studenten die zich niet bij DUO melden staan er niet tussen.

Studenten die langer dan nominaal studeren hebben komen wél voor in de data, maar hebben geen recht meer op een basisbeurs. Op basis van extrapolatie van de verhoudingen in het collegejaar 2014-2015, is berekend dat ongeveer een kwart van de studenten geen recht meer heeft op een basisbeurs, maar wel leent, een ov-kaart ontvangt of een aanvullende beurs krijgt. Deze groep is bij het berekenen van de benodigde compensatie buiten beschouwing gelaten.

Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen uit- en thuiswonende studenten. Aan de hand van de Landelijke Monitor Studentenhuisvesting⁸⁸ van de afgelopen jaren zijn de percentages van het aantal thuis- en uitwonende studenten berekend. De internationale studenten zijn daarvan afgehaald, omdat zij per definitie 'uitwonend' zijn en niet in aanmerking komen voor compensatie. Het aantal thuis- en uitwonende studenten is vervolgens vermenigvuldigd met het jaarbedrag aan thuis- of uitwonende basisbeurs dat ze anders in het oude stelsel hadden gekregen. Over het collegejaar 2015-2016 moet er dan 361 miljoen euro aan compensatie worden uitgekeerd, terwijl dat bedrag in het collegejaar 2019-2020 is opgelopen tot 939 miljoen euro. Die verschillen ontstaan doordat er steeds minder hbo- en wo-studenten een basisbeurs hebben ontvangen. Alle nieuwe eerstejaarsstudenten vallen namelijk onder het huidige leenstelsel.

Alles bij elkaar betekent dit dat er 3,5 miljard euro aan studiebeurzen is misgelopen over de afgelopen vijf jaar. Omdat studenten verschillende manieren hadden om met de nieuwe situatie om te gaan (thuis wonen, heel veel werken, juist maximaal lenen) is een compensatieregeling niet direct eenduidig. Hoe ga je om met mensen die zich het schompes gewerkt hebben om schulden te

⁸⁷ Zie de jaarverslagen en Rijksbegrotingen van 2015-2020, beschikbaar via respectievelijk https://rijksbegroting.nl/2020/voorbereiding/begroting,kst264847_17.html en http://www.rijksbegroting.nl/2019/voorbereiding/begroting,kst248513_17.html. Vanuit deze pagina's zijn ook de begrotingen van voorgaande jaren te raadplegen.

⁸⁸ Landelijke Monitor Studentenhuisvesting 2019, p. 41

voorkomen? Hebben zij minder recht op compensatie dan degenen die maximaal hebben geleend? Betreft de compensatie een kwijtschelding of een storting? Van hoeveel? Deze vraagstukken behoeven nadere invulling, maar voor de begroting kan voorlopig gerekend worden met een eenmalige kostenpost van 3,5 miljard euro, plus ongeveer één miljard voor elk jaar dat de compensatie langer wordt uitgesteld.

Oproep aan de politiek

Zeker met het oog op de huidige coronacrisis en de daaruit verwachte economische recessie is de roep om een systeemverandering groot: er is behoefte aan perspectief voor de nieuwe generatie en solidariteit vanuit verschillende lagen van de maatschappij. Daarbij geldt dat er veel aandacht is voor onderliggende waarden als toegankelijkheid, hard werken en gezamenlijkheid. Een veelgehoord geluid is dat jongeren het gevoel hebben netto vooral te moeten inleveren, maar zelf niet te kunnen rekenen op de solidariteit van andere groepen. Om hieraan tegemoet te komen kan gedacht worden aan breed pakket met een forse investering in jongeren – over de gehele linie, voor MBO tot WO, en zowel op onderwijs als op bredere thema's als arbeids- en woningmarkt – om hen in staat te stellen met vertrouwen de schouders onder de grote opgaven van de toekomst te zetten. Het huidige onderzoek geeft hierin vast een eerste indicatie van de kosten waar u rekening mee kunt houden voor het hoger onderwijs, maar bovenal is ons pleidooi om in deze moeilijke tijden oog te houden voor de zorgen en behoeften van de generatie die op termijn de grootste lasten van deze crisis zal moeten dragen.

Woord van dank

Onze speciale dank gaat uit naar het panel van hoogleraren waarmee wij meerdere keren intensief hebben gespard in voorbereiding op deze raadpleging en presentatie: prof. dr. André Krouwel (VU), prof. dr. Hans Vossesteyn (CHEPS Universiteit Twente, Saxion Hogeschool), prof. Esther Peeren (UvA) en dr. Pieter Slaman (Universiteit Leiden). Daarnaast zijn we de medewerkers van KiesKompas, en in het bijzonder Tom Etienne, erkentelijk voor zijn hulp en medewerking toen de deadline al ver voorbij reguliere werktijden was verstreken. Daarnaast bedankt het hele #NietMijnSchuld team alle mensen die bijgedragen hebben, in het bijzonder Oumaima, Charifa, Samia, Carmen en Castor voor hun tomeloze inzet, geduld en doorzettingsvermogen.

Disclaimer

In deze raadpleging worden veelvuldig illustraties gebruikt, waarin ook gestileerde afbeeldingen van personen voorkomen. Voor de vormgeving is hierin soms gekozen voor een ‘mannelijk’ icoontje, soms voor een ‘vrouwelijke’ variant en soms voor een genderneutrale optie. In geen van de gevallen wordt een specifieke referentie aan één gendergroep bedoeld. Dit geldt ook voor teksten: het begrip “zijn” of “haar” is zoveel mogelijk vermeden, maar daar waar gesproken wordt over zijn/haar wordt altijd een persoon bedoeld, zonder discriminatie naar geslacht, seksuele oriëntatie of afkomst.

Zowel de Landelijke Studentenvakbond als FNV zetten zich in voor een verbetering van de positie van mensen met een functiebeperking. Deze specifieke raadpleging betreft de algemene voorzieningen voor alle studenten. Voor de verbetering van aanvullende voorzieningen voor functiebeperkte studenten is een ander soort raadpleging nodig, waarin in eerste plaats functiebeperkte studenten zelf een stem zouden moeten krijgen. Dit valt buiten de scope van de huidige campagne.

Bronnen

- Algemene Rekenkamer (2018). Voorinvesteringen en medezeggenschap hoger onderwijs. Opgehaald via <https://www.rekenkamer.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs-en-onderzoek/documenten/rapporten/2018/01/25/voorinvestering-en-medezeggenschap-hoger-onderwijs>
- Bolhaar, J., Kuijpers, S., & Zumbuehl, M. (2020). Effect Wet Studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag Policy Brief. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018). "Minder mbo'ers naar hbo in afgelopen decennium". Opgehaald via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/04/minder-mbo-ers-naar-hbo-in-afgelopen-decennium>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). "Evenveel vrouwen als mannen met hbo- of wo-diploma". Opgehaald via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/10/evenveel-vrouwen-als-mannen-met-hbo-of-wo-diploma>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1). (2020, mei 25). Consumentenprijzen; prijsindex 2015 = 100. Opgehaald van CBS: <https://opendata.cbs.nl/statline/?dl=3F0E#/CBS/nl/dataset/83131NED/table>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2). (2020). Monitor Brede Welvaart 2020. Den Haag: CBS.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). "Doorstroom naar hbo stabiel". Opgehaald via CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/29/doorstroom-naar-hbo-stabiel>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). "Studenten lenen vaker en meer". Opgehaald van CBS <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/41/studenten-lenen-vaker-en-meer>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). Welvaart in Nederland 2019. Hoofdstuk 6: Vermogens van huishoudens, p. 93-104. Opgehaald van CBS: <https://longreads.cbs.nl/welvaartnederland-2019/vermogen-van-huishoudens/>
- Consultancy Nederland. (2020, juni 04). Salaris van consultants. Opgehaald van Consultancy: <https://www.consultancy.nl/carriere/salaris-van-consultants>
- Consumentenbond. (2020, april 22). Hoeveel kan ik maximaal lenen? Opgehaald van Consumentenbond: <https://www.consumentenbond.nl/hypotheek/maximale-hypotheek-berekenen>
- CPB (2020) Effect Wet studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag. Policy Brief, p. 9. Opgehaald via <https://www.cpb.nl/effect-wet-studievoorschot-op-toegankelijkheid-en-leengedrag>
- CPB (2). (2020). Eerste effecten invoering Wet studievoorschot. Achtergronddocument. P. 21. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Achtergronddocument-Eerste-effecten-invoering-Wet-studievoorschot-mei2020.pdf>
- Dienst Uitvoering Onderwijs (1). (2020, juni 04). Bereken uw maandbedrag. Opgehaald van DUO: <https://www.duo.nl/apps/rekenhulp-terugbetalen/index.html#/terugbetalend/profiel>
- Dienst Uitvoering Onderwijs (2). (2020, juni 04). Studiefinanciering. Opgehaald van DUO: <https://duo.nl/particulier/studiefinanciering/bedragen.jsp>

- Dienst Uitvoering Onderwijs (3). (2020, juni 04). Oud stelsel hbo en universiteit. Opgehaald van DUO: <https://duo.nl/particulier/oud-stelsel-hbo-en-universiteit.jsp>
- Kamernet (2019). "De gemiddelde huurprijs van een kamer is sinds 2017 met ruim 12 procent gestegen!". Opgehaald via <https://blog.kamernet.nl/blog/de-gemiddelde-huurprijs-van-een-kamer-is-sinds-2017-met-ruim-12-procent-gestegen/>
- Kuijper, Koen. (2019, november 18). Zoveel zorgtoeslag ontvang je in 2020. Opgehaald van Zorgwijzer: <https://www.zorgwijzer.nl/zorgverzekering-2020/zoveel-zorgtoeslag-ontvang-je-in-2020>
- Magnet.me. (2019, mei 1). Drastische daling nevenactiviteiten studenten. Opgehaald van Magnet.me: <https://magnet.me/blog/nl/drastische-daling-nevenactiviteiten-studenten-2/>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (1). (2020, mei 20). Studietijd hoger beroepsonderwijs. Opgehaald van Onderwijs in Cijfers: <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/hbo/studenten-hbo/prestaties-studietijd-hbo>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2). (2020, mei 20). Studietijd wetenschappelijk onderwijs. Opgehaald van Onderwijs in Cijfers: <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/wo/studenten-wo/prestaties-studietijd-wo>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (3). (2019, december 19). Totale uitgaven aan hoger beroepsonderwijs. Opgehaald van Onderwijs in Cijfers: <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/hbo/uitgaven-hbo/uitgaven-totale-uitgaven-hbo>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (4). (2019, december 19). Totale uitgaven aan wetenschappelijk onderwijs. Opgehaald van Onderwijs in Cijfers: <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/wo/uitgaven-wo/uitgaven-totale-uitgaven-wo>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (5). (2020, mei 20). Uitgaven OCW. Opgehaald van Onderwijs in Cijfers: <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/onderwijs-algemeen/uitgaven/uitgaven-ocw>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (6). (2020, mei 29). Opleidingsniveau van de bevolking. Opgehaald van Onderwijs in Cijfers: <https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/internationaal/opleidingsniveau-bevolking>
- NOS op 3. (2019, september 13). Wel een studieschuld amper beter onderwijs. Opgehaald van Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=yl8vvGZY1fY>
- OECD (1). (2019). Education at a Glance 2019:OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. Figure B5.4. Opgehaald via https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page218
- OECD (2). (2020, juni 04). Public Spending on Education. Opgehaald van OECD: <https://data.oecd.org/eduresource/public-spending-on-education.htm>
- OECD (3). (2010). The High Cost of Low Educational Performance, p. 9. Opgehaald via <https://www.oecd.org/pisa/44417824.pdf>
- OECD (4). (2019), Under Pressure: The Squeezed Middle Class, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/689afed1-en>, p.16

- Onderwijs in Cijfers (2017) “Kans op doorstromen van mbo naar hbo”. Opgehaald via:
<https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/transities-in-het-onderwijs/doorstroom-van-mbo-naar-hbo/kans-op-doorstromen-van-mbo-naar-hbo>
- Onderwijs in Cijfers (2020). “Hoogst behaald onderwijsniveau”. Opgehaald via
<https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/onderwijs-algemeen/hoogst-behaald-opleidingsniveau>
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (1). (2019). Education at a Glance 2019:OECD Indicators. Paris: OECD Publishing.
- Parool, 12 mei 2020, “Is het leenstelsel wél een obstakel voor mbo’ers die willen doorstuderen?”. Via
<https://www.parool.nl/nederland/is-het-leenstelsel-wel-een-obstakel-voor-mbo-ers-die-willen-doorstuderen~b8f620bb>
- Poon, Julia. (2019, september 11). De gemiddelde huurprijs van een kamer is sinds 2017 met ruim 12 procent gestegen! Opgehaald van Kamernet: <https://blog.kamernet.nl/blog/de-gemiddelde-huurprijs-van-een-kamer-is-sinds-2017-met-ruim-12-procent-gestegen/>
- Poot, Y., Wijkstra, D., Berends, W., & Lengkeek, M. (2019). Verkenning jonge bestuurders 2019. Utrecht: Nationale Jeugdraad. Opgehaald van N.
- Rijksoverheid (1). (2020, juni 04). Wat verdien ik als leraar in het voortgezet onderwijs? Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/werken-in-het-onderwijs/vraag-en-antwoord/wat-verdien-ik-als-leraar-in-het-voortgezet-onderwijs>
- Rijksoverheid (2). (2020, juni 04). Bedragen minimumloon 2020. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/bedragen-minimumloon/bedragen-minimumloon-2020>
- RIVM. (2018). Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018: Een gezond vooruitzicht, Synthese. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Schwab, K. (2019). The Global Competitiveness Report 2019. Cologny: World Economic Forum.
- Sluiskes, M. (2020). Totale financiële bijdrage aan studenten van ouders en staat: toelichting aannames en berekening. Utrecht: Interstedelijk Studenten Overleg.
- Sociaal-Economische Raad. (2019). Hoge Verwachtingen: kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019. Den Haag: SER.
- Spiegelhaar, L. en Treur, L. (2019) Nederlandse schulden huizenhoog: wat zijn de risico's? ESB. <https://economie.rabobank.com/publicaties/2019/augustus/nederlandse-schulden-huizenhoog-risicos/>
- Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (1). (2020). De arbeidsmarktpositie van academici vergeleken. Amsterdam: UWV.
- Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (2). (2020). De arbeidsmarktpositie van hbo'ers vergeleken. Amsterdam: UWV.
- Universiteit van Amsterdam (2019). “Nederland de meest concurrerende economie van Europa: Nederland op de 4e plaats van de mondiale concurrentie-index van het World Economic Forum door een sterke open en dynamische economie.” Opgehaald via <https://www.uva.nl/content/nieuws/persberichten/2019/10/nederland-de-meest-concurrerende-economie-van-europa.html?cb>

- Van den Berghe, W., Vlasblom, J.D., Ebrecht, J., Putman, L. Zweerink, J. en De Graaf-Zijl, M. (2018). Verdringing op de arbeidsmarkt. Centraal Planbureau. Opgehaald via <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Boek-31-Verdringing-op-de-arbeidsmarkt.pdf>
- Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. & (2019). Monitor Beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2018-2019. Nijmegen: ResearchNed.
- Van der Werf, M., Schonewille, G., & Stoof, R. (2017). Studentenonderzoek 2017. Utrecht: Nibud.
- Van Engeland, W., & Van Straaten, G. (2020). De ouderbijdrage voor studenten. Utrecht: Interstedelijk Studenten Overleg.
- Van Vreden, W., & Thijssen, R. (2019). Impact van leenstelsel op welbevinden studenten. Utrecht: Interstedelijk Studentenuverleg.
- Vereniging Hogescholen. (2020, juni 04). Factsheet HBO-Monitor 2019. Opgehaald van Vereniging Hogescholen: https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/001/109/original/Factsheet_HBO-Monitor_2019_def.pdf?1586858576
- Vereniging van Universiteiten. (2020, juni 04). Nationale alumni enquête: hoe doen recent afgestudeerde academici het op arbeidsmarkt? Opgehaald van VSNU: <https://www.vsnu.nl/nae.html>
- Verstegen, G.-J. (2019, april 10). Minder starters, wel hogere hypotheek: gemiddeld meer dan 2,5 ton. Opgehaald van RTL Nieuws: https://www.rtlnieuws.nl/economie/life/artikel/4672856/starters-lenen-meer-gemiddeld-25-ton-hypotheek?redirect_from=rtlz
- VSNU (2018). "Kwaliteit onderwijs en onderzoek onder druk door dalende rijksbijdrage per student". Opgehaald via: <https://www.vsnu.nl/dalende-rijksbijdrage.html>
- Westerveld, Lisa. (2012, februari 22). Stufi? Leenstelsel? Studietax! Opgehaald van Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks: <https://wetenschappelijkbureaugroenlinks.nl/artikel/stufi-leenstelsel-studietax>
- Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (2017). De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden., p196
- Windesheim. (2020, juni 04). Actieplan Studentenwelzijn pleit voor integrale aanpak. Opgehaald van Hogeschool Windesheim: <https://www.windesheim.nl/over-windesheim/nieuws/2018/april/actieplan-studentenwelzijn-pleit-voor-integrale-aanpak/>
- World Economic Forum (2019). The Global Competitiveness Report 2019. Opgehaald via http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
- Youchooz. (2020, juni 04). Wat is het salaris? Opgehaald van Youchooz: <https://www.youchooz.nl/beroepen/hbo-verpleegkundige-regieverpleegkundige/salaris>

Bronvermelding voor gebruikte graphics

Graphic 2

VSNU (2018). “Kwaliteit onderwijs en onderzoek onder druk door dalende rijksbijdrage per student”.

Opgehaald via: <https://www.vsnunl/dalende-rijksbijdrage.html>

Algemene Rekenkamer (2018). *Voorinvesteringen en medezeggenschap hoger onderwijs*. Opgehaald

via <https://www.rekenkamer.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs-en-onderzoek/documenten/rapporten/2018/01/25/voorinvestering-en-medezeggenschap-hoger-onderwijs>

OECD (2010). *The High Cost of Low Educational Performance*, p. 9. Opgehaald via

<https://www.oecd.org/pisa/44417824.pdf>

World Economic Forum (2019). *The Global Competitiveness Report 2019*. Opgehaald via

http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Universiteit van Amsterdam (2019). “Nederland de meest concurrerende economie van Europa: Nederland op de 4^e plaats van de mondiale concurrentie-index van het World Economic Forum door een sterke open en dynamische economie.” Opgehaald via

<https://www.uva.nl/content/nieuws/persberichten/2019/10/nederland-de-meest-concurrerende-economie-van-europa.html?cb>

Onderwijs in Cijfers (2020). “Hoogst behaald onderwijsniveau”. Opgehaald via

<https://www.onderwijsincijfers.nl/kengetallen/onderwijs-algemeen/hoogst-behaald-opleidingsniveau>

CBS (2019). “Evenveel vrouwen als mannen met hbo- of wo-diploma”. Opgehaald via <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2019/10/evenveel-vrouwen-als-mannen-met-hbo-of-wo-diploma>

CBS (2018). “Minder mbo’ers naar hbo in afgelopen decennium”. Opgehaald via <https://www.cbs.nl/nl-nieuws/2018/04/minder-mbo-ers-naar-hbo-in-afgelopen-decennium>

Parool, 12 mei 2020, “Is het leenstelsel wél een obstakel voor mbo’ers die willen doorstuderen?”. Via

<https://www.parool.nl/nederland/is-het-leenstelsel-wel-een-obstakel-voor-mbo-ers-die-willen-doorstuderen~b8f620bb>

Van Engeland, W., & Van Straaten, G. (2020). *De ouderbijdrage voor studenten*. Utrecht:

Interstedelijk Studenten Overleg.

NOS op 3. (2019, september 13). *Wel een studieschuld amper beter onderwijs*. Opgehaald van

Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=yl8vvGZY1fY>

OECD (2019), *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*, OECD Publishing, Paris.

<https://doi.org/10.1787/689afed1-en>, p.16

Wetenschappelijke Raad voor het regeringsbeleid (2017). *De val van de middenklasse? Het stabiele en kwetsbare midden.*, p196

Van den Berghe, W., Vlasblom, J.D., Ebrecht, J., Putman, L. Zweerink, J. en De Graaf-Zijl, M. (2018).

Verdringing op de arbeidsmarkt. Centraal Planbureau. Opgehaald via

<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-SCP-Boek-31-Verdringing-op-de-arbeidsmarkt.pdf>

Graphic 3.1 en 3.2

Schuld

- Spiegelhaar, L. en Treur, L. (2019) Nederlandse schulden huizenhoog: wat zijn de risico's? ESB. <https://economie.rabobank.com/publicaties/2019/augustus/nederlandse-schulden-huizenhoog-risicos/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). *Welvaart in Nederland 2019*. Hoofdstuk 6: Vermogens van huishoudens, p. 93-104. Opgehaald van CBS: <https://longreads.cbs.nl/welvaartinnederland-2019/vermogen-van-huishoudens/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). "Studenten lenen vaker en meer". Opgehaald van CBS <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/41/studenten-lenen-vaker-en-meer>
- CPB (2020) *Effect Wet studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag*. Policy Brief, p. 9. Opgehaald via <https://www.cpb.nl/effect-wet-studievoorschot-op-toegankelijkheid-en-leengedrag>
- Kamernet (2019). "De gemiddelde huurprijs van een kamer is sinds 2017 met ruim 12 procent gestegen!". Opgehaald via <https://blog.kamernet.nl/blog/de-gemiddelde-huurprijs-van-een-kamer-is-sinds-2017-met-ruim-12-procent-gestegen/>
- CPB (2020). *Eerste effecten invoering Wet studievoorschot*. Achtergronddocument. P. 21. <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Achtergronddocument-Eerste-effecten-invoering-Wet-studievoorschot-mei2020.pdf>

Onderwijs

- Onderwijs in Cijfers (2017) "Kans op doorstromen van mbo naar hbo". Opgehaald via: <https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/transities-in-het-onderwijs/doorstroom-van-mbo-naar-hbo/kans-op-doorstromen-van-mbo-naar-hbo>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). "Doorstroom naar hbo stabiel". Opgehaald via CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/29/doorstroom-naar-hbo-stabiel>
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (1). (2019). *Education at a Glance 2019: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. Figure B5.4. Opgehaald via https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2019_f8d7880d-en#page218
- Poot, Y., Wijkstra, D., Berends, W., & Lengkeek, M. (2019). *Verkenning jonge bestuurders 2019*. Utrecht: Nationale Jeugdraad.
- RIVM. (2018). *Volksgesondheid Toekomst Verkenning 2018: Een gezond vooruitzicht, Synthese*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Van Vreden, W., & Thijssen, R. (2019). *Impact van leenstelsel op welbevinden studenten*. Utrecht: Interstedelijk Studentenoverleg.
- Windesheim. (2020, juni 04). *Actieplan Studentenwelzijn pleit voor integrale aanpak*. Opgehaald van Hogeschool Windesheim: <https://www.windesheim.nl/over-windesheim/nieuws/2018/april/actieplan-studentenwelzijn-pleit-voor-integrale-aanpak/>
- Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. & (2019). *Monitor Beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2018-2019*. Nijmegen: ResearchNed

Zelfstandigheid

- Sluiskes, M. (2020). *Totale financiële bijdrage aan studenten van ouders en staat: toelichting aannames en berekening*. Utrecht: Interstedelijk Studenten Overleg.

Van Engeland, W., & Van Straaten, G. (2020). *De ouderbijdrage voor studenten*. Utrecht: Interstedelijk Studenten Overleg.

Toekomst

Sociaal-Economische Raad. (2019). *Hoge Verwachtingen: kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019*. Den Haag: SER.

Bolhaar, J., Kuijpers, S., & Zumbuehl, M. (2020). *Effect Wet Studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag Policy Brief*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Dienst Uitvoering Onderwijs (2). (2020, juni 04). *Studiefinanciering*. Opgehaald van DUO: <https://duo.nl/particulier/studiefinanciering/bedragen.jsp>

Kuijper, Koen. (2019, november 18). *Zoveel zorgtoeslag ontvang je in 2020*. Opgehaald van Zorgwijzer: <https://www.zorgwijzer.nl/zorgverzekering-2020/zoveel-zorgtoeslag-ontvang-je-in-2020#:~:text=Maximaal%20199%20euro,maximaal%20199%20euro%20per%20maand>

Kuijpers, S., Zumbuehl, M., Leijen, S., & Nielen, T. (2020). *Effect Wet Studievoorschot op toegankelijkheid en leengedrag Achtergronddocument*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Poon, Julia. (2019, september 11). *De gemiddelde huurprijs van een kamer is sinds 2017 met ruim 12 procent gestegen!* Opgehaald van Kamernet: <https://blog.kamernet.nl/blog/de-gemiddelde-huurprijs-van-een-kamer-is-sinds-2017-met-ruim-12-procent-gestegen/>

Rijksoverheid (2). (2020, juni 04). *Bedragen minimumloon 2020*. Opgehaald van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/minimumloon/bedragen-minimumloon/bedragen-minimumloon-2020>

Van den Broek, A., Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Ramakers, C. & (2019). *Monitor Beleidsmaatregelen hoger onderwijs 2018-2019*. Nijmegen: ResearchNed.

Van der Werf, M., Schonewille, G., & Stoof, R. (2017). *Studentenonderzoek 2017*. Utrecht: Nibud.

Consultancy Nederland. (2020, juni 04). *Salaris van consultants*. Opgehaald van Consultancy: <https://www.consultancy.nl/carriere/salaris-van-consultants>

Consumentenbond. (2020, april 22). *Hoeveel kan ik maximaal lenen?* Opgehaald van Consumentenbond: <https://www.consumentenbond.nl/hypotheek/maximale-hypotheek-berekenen>

Verstegen, G.-J. (2019, april 10). *Minder starters, wel hogere hypotheek: gemiddeld meer dan 2,5 ton*. Opgehaald van RTL Nieuws: https://www.rtlnieuws.nl/economie/life/artikel/4672856/starters-lenen-meer-gemiddeld-25-ton-hypotheek?redirect_from=rtlz

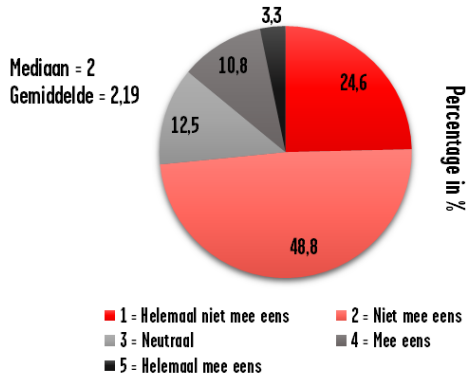
NB: Graphic 1 is gebaseerd op eerdergenoemde data van DUO en graphic 4 is een illustratie van eerdere teksten.

Bijlage 1: Stellingen

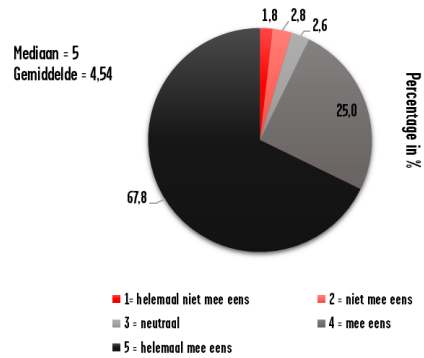
Stellingen	Soort	Schaal	Verdeling	Gemiddelde	Mediaan
1	Studenten met rijke ouders hebben recht op geen enkele vorm van studiefinanciering.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,19	2,00
2	Het is problematisch als afgestudeerden met een studieschuld van meer dan 24.000 euro (HBO) of 28.000 euro (WO) aan hun werkende leven moeten beginnen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,54	5,00
3	Een goede opleiding is in de eerste plaats van belang voor het individu, niet voor de maatschappij.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,72	2,00
4	De overheid zou een extra financiële bijdrage beschikbaar moeten stellen aan studenten die op kamers gaan wonen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,06	4,00
5	Het studiefinancieringssysteem moet studenten financieel stimuleren om zo snel mogelijk af te studeren.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	3,14	3,00
6	Het is belangrijk dat er een basisbeurs wordt ingevoerd om te voorkomen dat afgestudeerden later moeilijk een hypotheek kunnen krijgen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,53	5,00
7	Het is logisch om schuld aan te gaan voor een studie, omdat je dit later terugverdient.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,31	2,00
8	Het is aanvaardbaar om tot 35 jaar lang studieschulden af te moeten betalen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	1,97	2,00
9	Het is onacceptabel om van studenten te verlangen dat zij meer dan 50 uur per week aan studie en werk besteden om schuldenvrij te kunnen rondkomen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,54	5,00
10	Het is onacceptabel dat studenten stressklachten ervaren als gevolg van het leenstelsel.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,67	5,00

11	Studeren is voornamelijk een investering in jezelf.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	3,17	3,00
12	De kosten voor een hoogopgeleide bevolking zouden gedragen moeten worden door de maatschappij, in plaats van door het individu.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	3,96	4,00
13	Het huidige leenstelsel zorgt voor te veel druk op nominaal (zonder vertraging) af te studeren.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,23	4,00
14	Om financieel bewustzijn te creëren, is het belangrijk dat studenten zelf volledig verantwoordelijk zijn voor de financiering van hun studie.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,06	2,00
15	Studenten die een studie kiezen waar de kans op een baan gering is, moeten minder financiële hulp krijgen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	1,97	2,00
16	Het is belangrijk dat studenten op kamers kunnen gaan wonen zonder daardoor heel veel extra schulden op te bouwen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,29	4,00
17	Het is acceptabel dat studenten financieel afhankelijk zijn van hun ouders gedurende hun studie.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,45	2,00
18	Het studiefinancieringssysteem moet studenten ruimte bieden voor nevenactiviteiten (zoals een bestuursfunctie of vrijwilligerswerk).	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,22	4,00
19	Studenten zouden de volledige financiële verantwoordelijkheid voor hun eigen levensonderhoud moeten dragen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,23	2,00
20	De rekening van extra investeringen in de kwaliteit van hoger onderwijs mag niet bij studenten komen te liggen.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	4,43	5,00
21	Het is acceptabel dat je als student meer schulden aangaat om de kwaliteit van hoger onderwijs te verbeteren.	Likertschaal	1 = helemaal niet mee eens. 5 = helemaal mee eens.	2,17	2,00

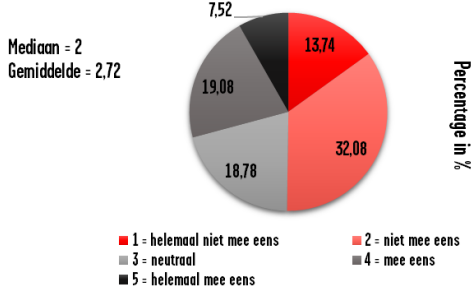
1: Studenten met rijke ouders hebben recht op geen enkele vorm van studiefinanciering.

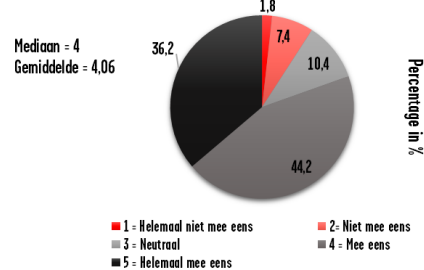
2: Het is problematisch als afgestudeerden met een studieschuld van meer dan 24,000 euro (HBO) of 28,000 euro (WO) aan hun werkende leven moeten beginnen.

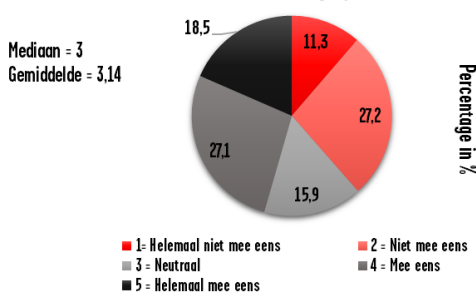
3: Een goede opleiding is in de eerste plaats van belang voor het individu, niet voor de maatschappij.

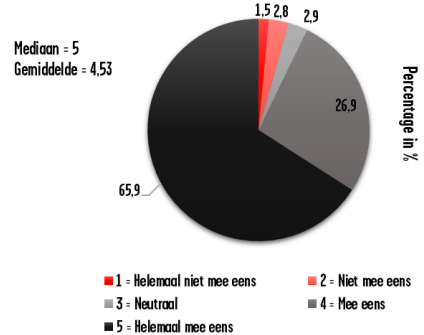
4: De overheid zou een extra financiële bijdrage beschikbaar moeten stellen aan studenten die op kamers gaan wonen.

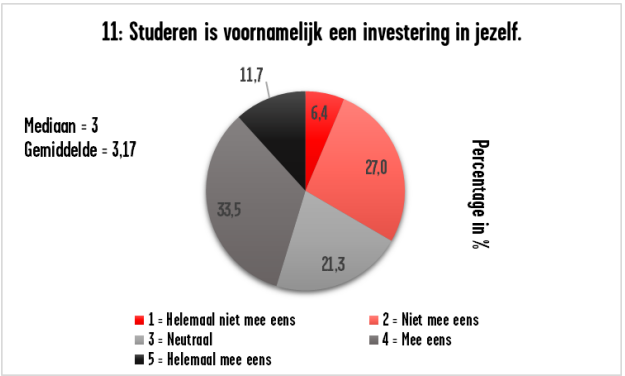
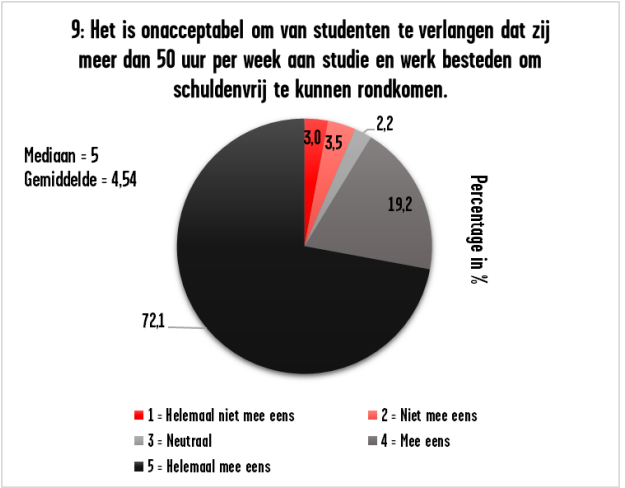
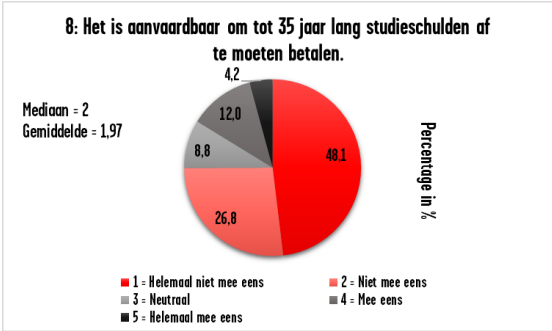
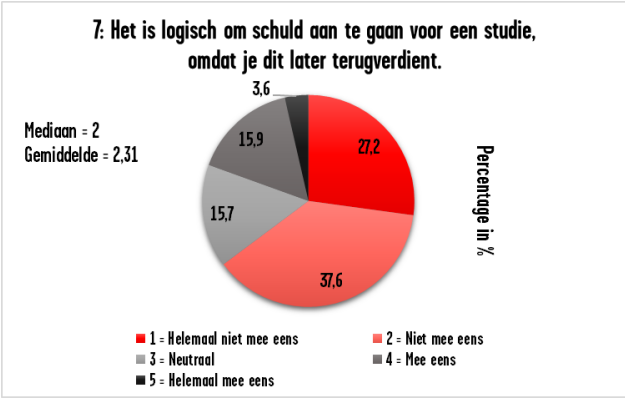

5: Het studiefinancieringssysteem moet studenten financieel stimuleren om zo snel mogelijk af te studeren.

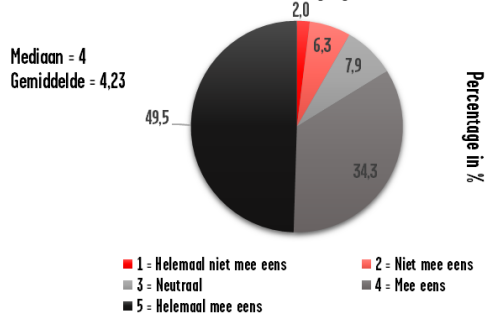

6: Het is belangrijk dat er een basisbeurs wordt ingevoerd om te voorkomen dat afgestudeerden later moeilijk een hypotheek kunnen krijgen.

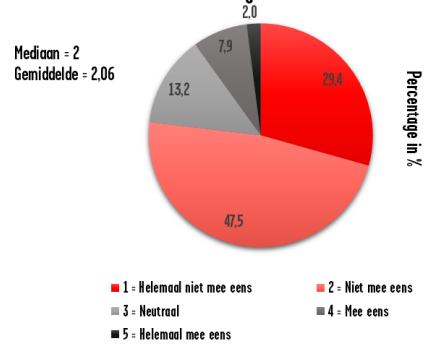

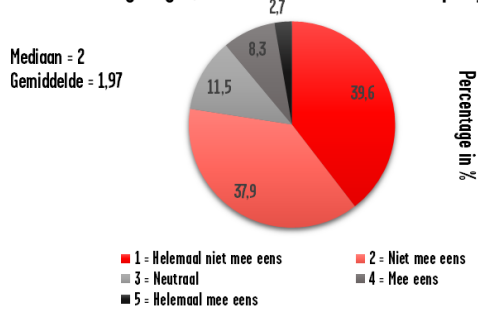
13: Het huidige leenstelsel zorgt voor te veel druk op nominaal (zonder vertraging) af te studeren.

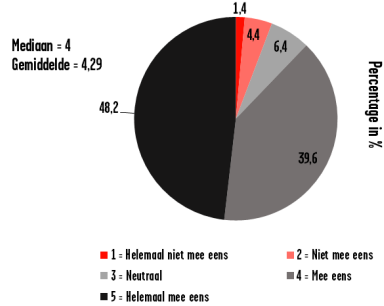
14: Om financieel bewustzijn te creëren, is het belangrijk dat studenten zelf volledig verantwoordelijk zijn voor de financiering van hun studie.

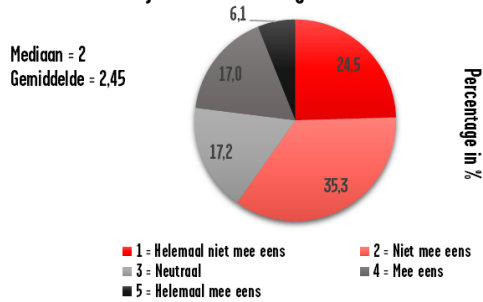
15: Studenten die een studie kiezen waar de kans op een baan gering is, moeten minder financiële hulp krijgen.

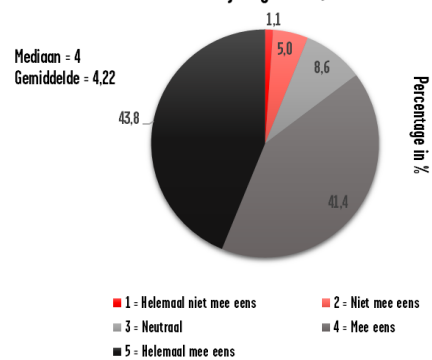
16: Het is belangrijk dat studenten op kamers kunnen gaan wonen zonder daardoor heel veel extra schulden op te bouwen.

17: Het is acceptabel dat studenten financieel afhankelijk zijn van hun ouders gedurende hun studie.

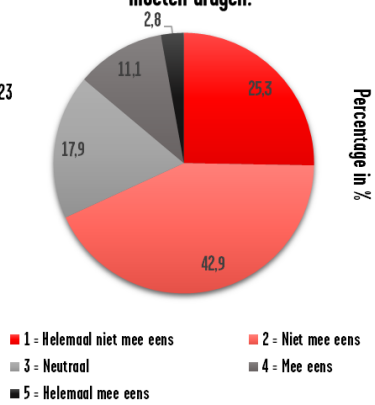

18: Het studiefinancieringssysteem moet studenten ruimte bieden voor nevenactiviteiten (zoals een bestuursfunctie of vrijwilligerswerk).

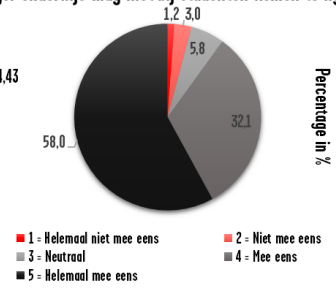
19: Studenten zouden de volledige financiële verantwoordelijkheid voor hun eigen levensonderhoud moeten dragen.

Mediaan = 2
Gemiddelde = 2,23

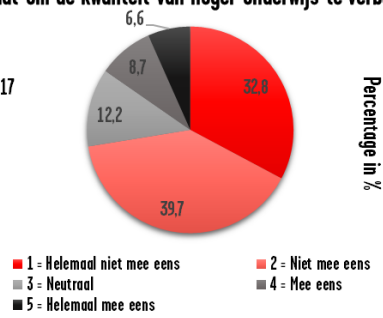
20: De rekening van extra investeringen in de kwaliteit van hoger onderwijs mag niet bij studenten komen te liggen.

Mediaan = 5
Gemiddelde = 4,43

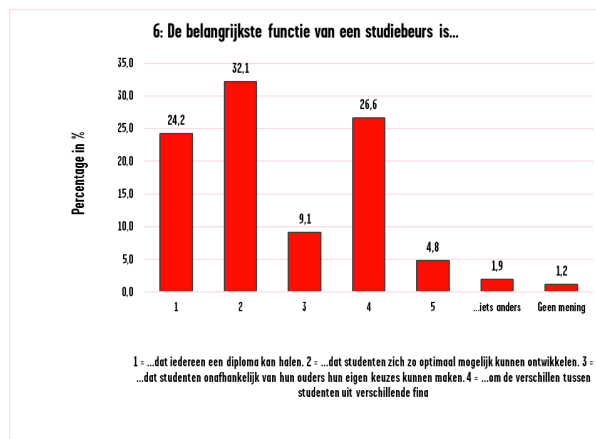
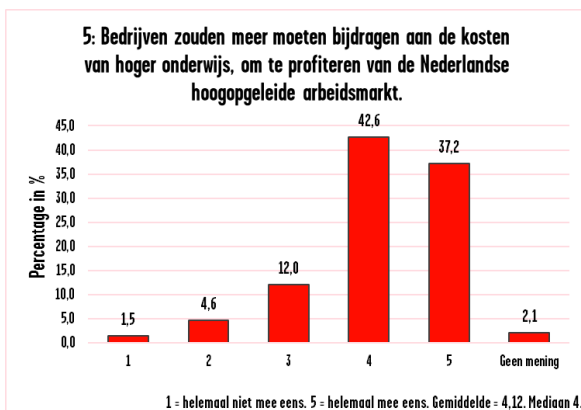
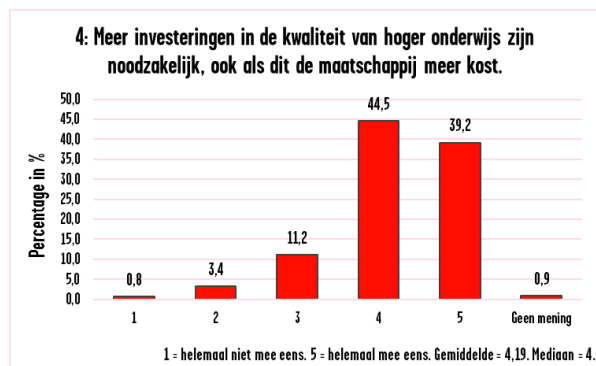
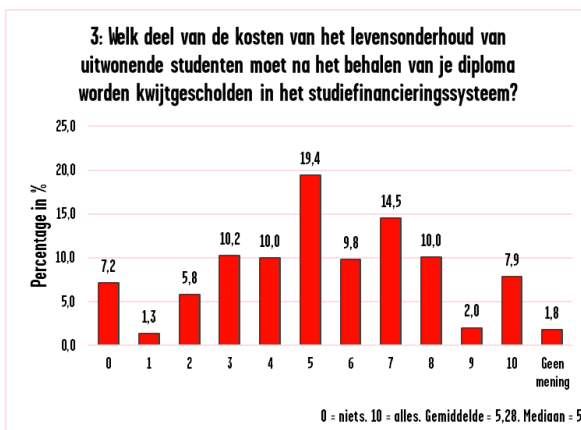
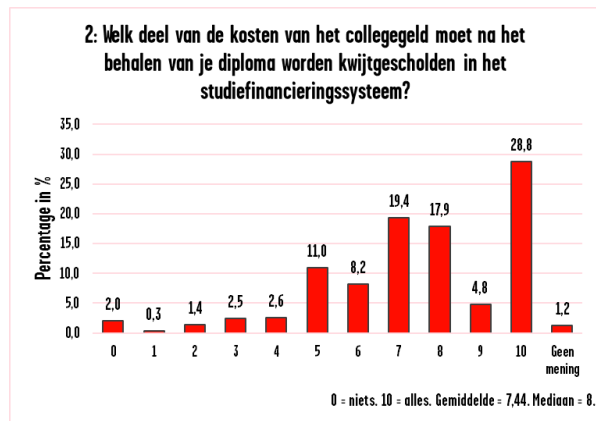
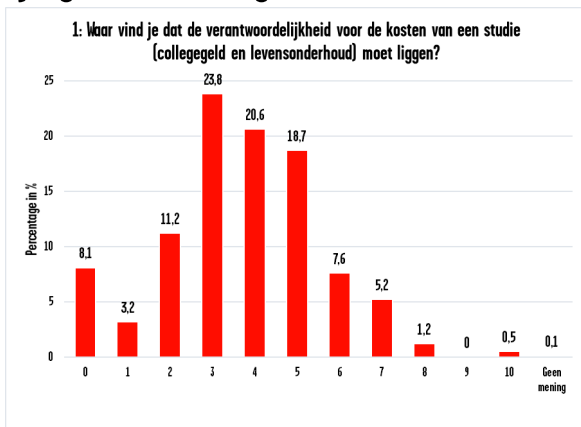

21: Het is acceptabel dat je als student meer schulden aangaat om de kwaliteit van hoger onderwijs te verbeteren.

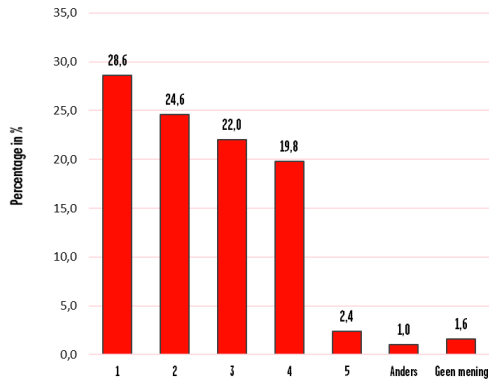
Mediaan = 2
Gemiddelde = 2,17

Bijlage 2: Eindvragen

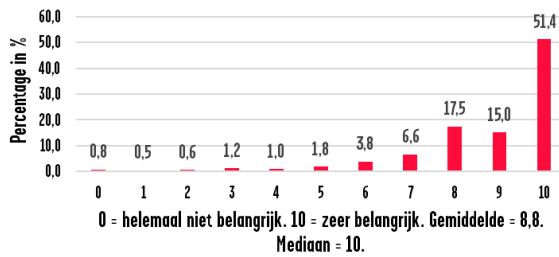
7: Vind je dat studenten onder het huidige leenstelsel gecompenseerd moeten worden en zo ja, hoe? NB: Met compensatie wordt alleen het bedrag van de basisbeurs bedoeld.

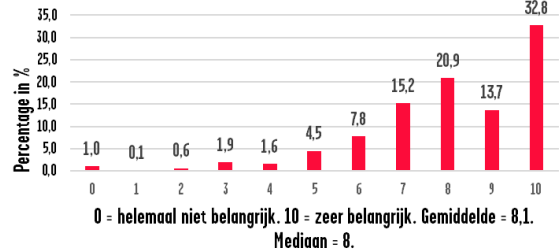
1 - Ja, kwijtschelding van opgebouwde schuld bij DUO. Als je niet geleend hebt, heb je pech. 2 - Ja, kwijtschelding van opgebouwde schuld bij DUO en een vast bedrag compensatie in cash als je niet geleend hebt. 3 - Ja, volledige compensatie in cash van de

Bijlage 3: Hoe belangrijk vind je vragen

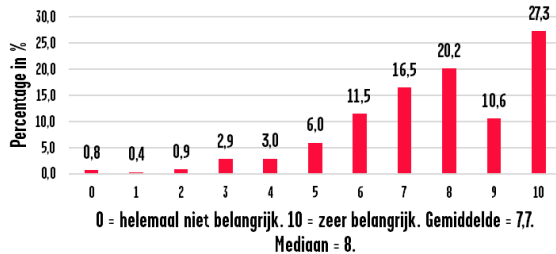
Hoe belangrijk vind je compensatie voor studenten in het leenstelsel? (N = 1443)

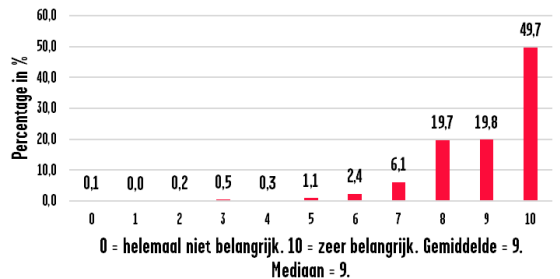
Hoe belangrijk vind je een aanvullende beurs? (N = 1381)

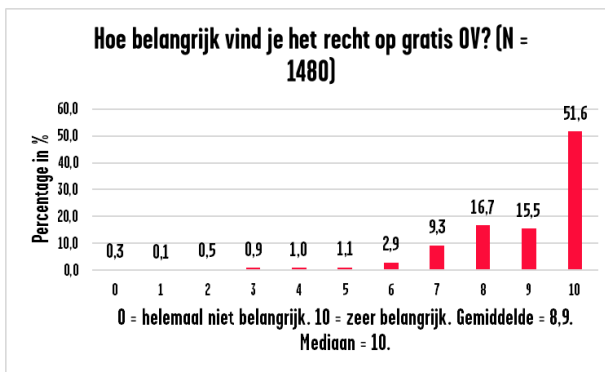
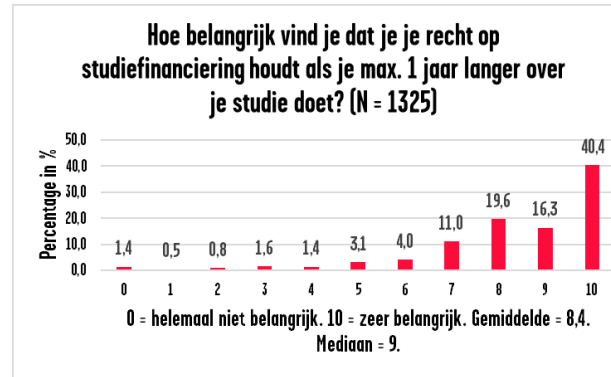
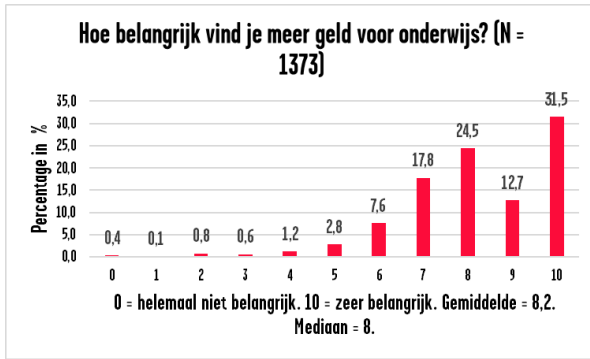

Hoe belangrijk vind je onafhankelijkheid van je ouders? (N = 1420)

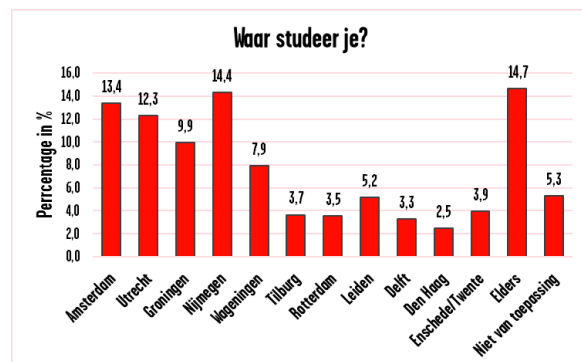
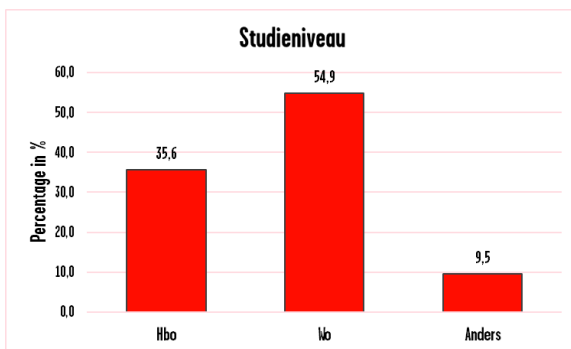
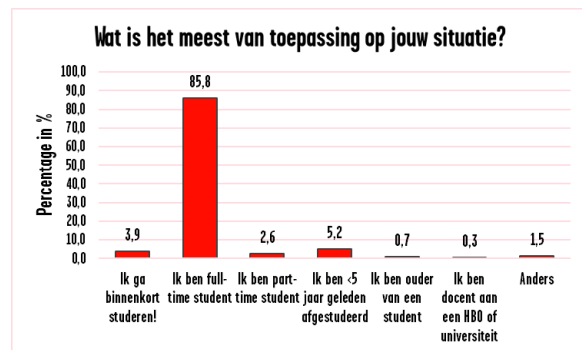
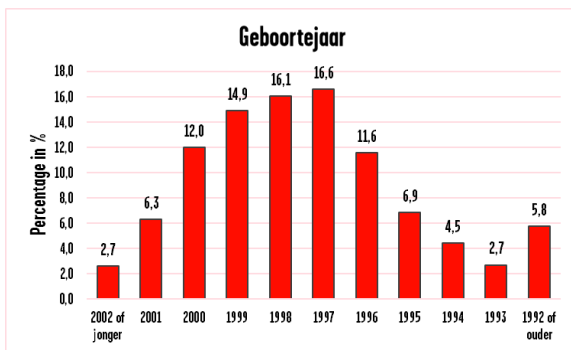

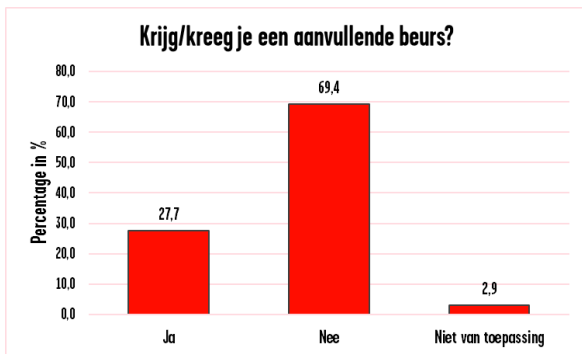
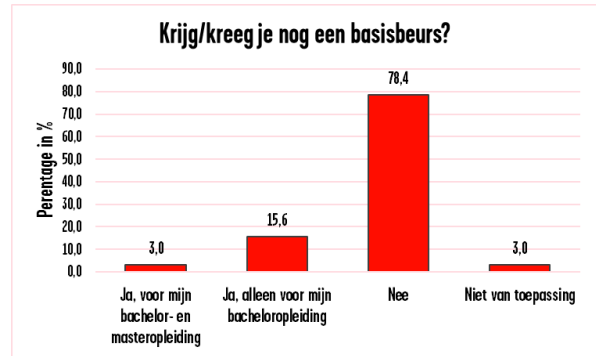
Hoe belangrijk vind je onderwijskwaliteit? (N = 1399)

Bijlage 4: Basisgegevens

Deze raadpleging is een succes geworden dankzij de hulp van

en vele anderen

NietMijnSchuld

